

Förtroende och risk: Individens och civilsamhällets roll och relation i det brandpreventiva arbetet.

Finn Nilson
Rebecka Andersen

BRANDFORSK
2024:10

 BRAND
FORSK

Denna rapport utgör ett slutligt arbetsmanuskript för det rubricerade projektet. Den officiella projektrapporten, till vilken referens bör ske återfinns på Marie Cederschiöld högskola hemsida:

”Förtroende och risk: Individens och civilsamhällets roll och relation i det brandpreventiva arbetet”

<https://www.mchs.se>

BRANDFORSK
2024:10

ARBETSRAPPORTSERIE NR 116

Brandskydd och samverkan

Risker, utmaningar och vägen mot
Nollvisionen

Rebecka Andersen
Finn Nilson

Marie Cederschiöld högskola
Stockholm, september, 2024

Förord

Denna bok diskuterar det svenska brandskyddet från två olika perspektiv. Dels från ett samhällsligt riskhanteringsperspektiv, där den varierande sårbarheten hos olika sociodemografiska grupper sätts i relation till det individuella och samhällsliga skyddet. Dels från ett civilsamhälles- och frivillighetsperspektiv, där samhällets organisering och roller, samt frågor om tillit och förtroende är centrala. Att kombinera dessa perspektiv är utmanande, inte minst vetenskapligt. Vitt skilda metoder och teorier kombineras för att beskriva och belysa problem, utmaningar men också potentiella vägar framåt i arbetet mot nollvisionen i bostadsbränder.

Boken är en del av det fleråriga projektet FRiC, *Förtroende och risk - Individens och civilsamhällets roll och relation i det brandpreventiva arbetet* finansierat av Brandforsk. Samtidigt inkluderas också mycket forskning som genomförts inom bostadsbrandsområdet under de senaste 10-15 åren, främst finansierat av MSB och Brandforsk. Förutom Brandforsk vill författarna till denna bok rikta ett särskilt tack till Ebba Henrekson, Anna Mankell och Kenny Turesson som varit särskilt delaktiga i forskningen som presenteras. Dessutom har referensgruppen, bestående av Mattias Delin, Anna Ståhle Bofjäll, Stefan Särdaqvist, Eliot Wieslander och Per Wikberg, varit mycket hjälpsamma med kommentarer på projektet och denna text.

Innehåll

Introduktion	1
Brand som samhällsrisk	7
Omkomna i bränder	10
Vad har bidragit till nedgången och vem har störst risk?	12
Vad påverkar det personliga brandskyddet?	17
Varför skiljer sig skydds beteendet och hur kan det förändras?	21
Ekonomi	21
Riskperception	22
Risken för bostadsbrand i relation till andra hot	23
Det personliga brandskyddet i relation till samhällets skydd	26
Faktiskt samhällsskydd	30
Upplevt samhällsskydd	33
Relationen mellan individ och stat	37
Samhällets brandsäkerhetsarbete	41
Lagen om skydd mot olyckor	42
Nollvisionen	44
Räddningstjänstens organisation	47
Det offentliga i samverkan – en kort historisk tillbakablick	51
Samverkan idag	54
Frivilligorganisationerna i samverkan med räddningstjänst	56
Räddningsvärnerna och den frivilliga brandkåren	58

Civilsamhället som begrepp	60
Professionella frivilliga?	63
Samverkan som teoretisk modell	67
Likvärdigt skydd	70
När kommer det civila samhället in?	73
Skogsbränder och större olyckor	73
Dold samverkan med civilsamhället	77
Hinder och möjligheter för samverkan med civilsamhället	77
Att hålla engagemanget igång	79
Vägen framåt	81
Individens relation till det personliga brandskyddet	81
Växeldragningen, samverkan och överbryggandet av ansvar	86
Frivilligorganisationer som brygga mellan individen och det offentliga?	87
Hur ser framtiden ut? Kommer nollvisionen uppnås?	89
Avslutande reflektioner	95
Referenser	98

Introduktion

Bostadsbränder har varit – och är – ett betydande problem i det svenska samhället. Fortfarande omkommer cirka 100 personer per år i bostadsbränder, en nivå som verkar svår att minska. För att komma åt problemet har mycket forskning genomförts, både i Sverige och i liknande länder. Kunskapsnivå har ökat betydligt och vi vet nu mycket om vem som omkommer och hur dessa bränder ter sig. Genom forskningen (varav mycket kommer att presenteras i denna skrift) vet vi att bostadsbränder med dödlig utgång skiljer sig från icke-dödliga bränder.¹ Bränderna skiljer sig åt, både vad gäller personerna som drabbas, hushållens komposition och brandens karakteristika.

Vi vet också ganska väl vilka preventiva metoder som ska användas av olika grupper - det finns inte en lösning som hjälper alla.² Men samtidigt som tekniska, sociala och holistiska lösningar finns, är det en utmaning att få dessa att fungera. Ansvarsfrågan för brandskyddet är också en återkommande utmaning, liksom viljan eller förmågan hos individer att implementera preventiva åtgärder. Detta gör att arbetet med bostadsbränder inte bara kan fokusera på prevention. Det måste diskuteras parallellt med det reaktiva arbetet.

Inom folkhälsan talas det om primär, sekundär och tertiär prevention; åtgärder för att förhindra olyckan, åtgärder för att

¹ Nilson, 2023.

² Runefors & Nilson, 2021.

minska olyckans storlek och åtgärder för att minska skadorna. Det är orimligt att tro att vi kan skapa ett system där man helt kan förlita sig på primär prevention. Räddningstjänstens reaktiva arbete (det vill säga, sekundär och tertiär prevention) är nödvändigt och bör – enligt folkhälsoperspektivet – ingå i preventionsarbetet. Därför kommer även det reaktiva arbetet att tas med i diskussionen i denna skrift, tillsammans med det preventiva arbetet.

Överlag kan det preventiva (primära, sekundära och tertiära) arbetet i Sverige vad gäller bostadsbränder sägas styras utifrån två övergripande riktlinjer eller perspektiv; lagen om skydd mot olyckor (2003:778) och nollvisionen för bränder. Tillsammans stipulerar de två viktiga och betydande principer. Det första (enligt nollvisionen) är att ingen ska omkomma eller skadas allvarligt till följd av brand. Den andra (enligt lagen om skydd mot olyckor (2003:778)) är att det ska finnas ett likvärdigt, tillförställande och effektivt brandskydd i hela Sverige.

Från ett principiellt perspektiv är inte detta orimligt. I ett välutvecklat välfärdsland bör personer inte omkomma till följd av incidenter eller tillstånd som med relativt enkla och små ekonomiska medel kan förhindras. Att skörhet och utsatthet är avgörande för överlevnad eller inte är i mångt och mycket ett betyg på ett samhälles framgång.

Men i realiteten är det betydligt mer komplicerat. Trots en önskan och ambition från samhällets sida om att skydda invånare från hot och säkerställa ett likvärdigt skydd, finns praktiska, kulturella, filosofiska och etiska skäl till att detta är svåruppnåeligt. Från ett praktiskt perspektiv måste man ta i beaktande att Sveriges olika delar skiljer sig avsevärt; med koncentrerade urbana områden, mellanstora städer och områden

som är mycket glest befolkade. Olika områden bebos dessutom av personer som skiljer sig socioekonomiskt, något som en ökad urbanisering driver på. Detta skapar i sin tur inte bara ekonomiska barriärer och utmaningar för kommunala aktörer att upprätthålla ett likvärdigt brandskydd, det förstärker också de demografiska skillnader som underbygger skyddet för bostadsbränder.

Förutom dessa praktiska utmaningar finns också andra faktorer som påverkar nollvisionens arbete. Bostadsbränder sker i individers privata hem. Den så kallade “kvarboendeprincipen” innebär att individer bor kvar i sina hem även om de har stora vårdbehov. Bakgrunden till kvarboendeprincipen grundar sig i samhällseliga värderingar om individens självständighet. Samtidigt innebär principen att allt fler med funktionsvariationer samt äldre och sårbara individer bor hemma,³ vilket sannolikt försvårar en realisering av nollvisionen då andelen ensamboende identifierats som en avgörande faktor för att förklara nationella mönster i bostadsbrandsdödligheten.⁴

Ytterligare en viktig kulturell och etisk faktor är att Sverige – i likhet med de flesta andra demokratier – värderar individens frihet högt. Att människor ska få välja hur de bor är en central rättighet. Detsamma gäller valet att implementera brandskydd eller inte, att inhandla skyddsutrustning eller inte. Valet att inte skydda sig är tydligt utmanande för samhället och de samhällsmålen som styr – vad gör ett välfärdssamhälle när individer avstår från att skydda sig själva mot uppenbara risker? Beroende på boendeform kan valet att inte skydda sig dessutom innebära ökade risker för grannar eller samboende. Detta gör att

³ Jönsson & Gustavsson, 2017

⁴ Nilson, Lundgren, & Bonander, 2020.

de individuella valen påverkar andra som möjligen gjort andra val.

Något som också är kopplat till kultur är det faktum att Sverige har byggts upp som ett högtillitsland där det finns ett ömsesidigt förtroende mellan invånare och staten. Sverige brukar målas upp som ett extremfall i internationella jämförelser och det finns en stark tillit att staten.⁵ Men, när ekonomiska begränsningar ökar skillnaden mellan stad och land, när det offentliga inte längre uppfattas ta huvudansvaret för individens skydd eller när både det preventiva och reaktiva arbetet från samhället inte lever upp till förväntningarna hos medborgarna finns stora risker att förtroendet krackelerar.

Frågan är då hur medborgare reagerar och samhället strukturerar sig för att möta dessa utmaningar?

Alla individer kan inte axla ansvaret och det är sannolikt inte rimligt att begära att offentliga aktörer ska ta en komplett

⁵ "Staten" är en problematisk benämning och kräver en viss förklaring. Enligt den svenska riskhanteringsmodellen ska hot och risker hanteras så nära befolkningen som möjligt. Det innebär att mycket av samhällets riskhantering sker på den kommunala nivån. Denna nivå är de facto inte "staten" eftersom man då oftast menar den nationella nivån. Samtidigt är detta en organisatorisk fråga snarare än en fråga om upplevelse hos medborgare. I undersökningar om tillit, förtroende och riskperception görs en distinktion mellan staten (det vill säga, alla offentliga aktörer; statens alla delar från nationella myndigheter till kommunal service), individen (det vill säga den privata sfären) och civilsamhället. I denna skrift kommer vi att ibland använda "det offentliga", ibland "staten" och ibland termer såsom "den kommunala räddningstjänsten". Viktigt att komma ihåg är att vi i de flesta fall menar Sveriges offentliga skydd, oavsett organisatorisk nivå.

övergripande roll. Men då behöver andra parter ta en större roll. Det har funnits förhoppningar på aktörer såsom hemtjänst och ordningsvakter men det finns också förväntningar på civilsamhället.⁶ Men att civilsamhället ska ta en större roll är inte oproblematiskt. Det svenska samhällskontraktet och den svenska traditionella synen på civilsamhället och frivillighet skiljer sig från andra länder där räddningstjänsten oftare förlitar sig på frivillighet. Att det finns aktörer som vill täcka upp för statens och individens brister är därför inte givet. Inte heller att staten eller individerna släpper in dessa aktörer. Dessutom kan det skilja sig mellan vad politiken vill och den praktiska verkligheten.

Centralt är att både det preventiva och det reaktiva arbetet med att förhindra bostadsbränder är en komplex relation mellan individer och hushåll, det omkringliggande samhället – i huvudsak kommuners räddningstjänster men även lokalsamhället – samt det civila samhället. Målsättningen är att dessa aktörer tillsammans ska driva arbetet mot nollvisionen inom bostadsbränder. För att detta ska uppnås krävs dock att olika aktörer axlar sin del av ansvaret. Ansvarsfördelningen påverkas sannolikt av flera olika aspekter, till exempel, förtroenderelationer mellan olika aktörer, den personliga riskförståelsen och preventiva förmåga, med mera, men hur ansvarsfördelningen ser ut behöver klarläggas för att också identifiera brister.

Denna bok syftar till att ge en fördjupad förståelse för relationen mellan dessa olika aktörer inom bostadsbrandsprevention samt bidra till en diskussion om hur olika samhälleliga val kan påverka riskbilden i ett framåtblickande perspektiv. Centralt i diskussionen är nollvisionen och den övergripande lagstiftning som betonar vikten av likvärdighet och effektivitet.

⁶ MUCF, 2021; Strandh and Eklund, 2019

Samtidigt har dessa två övergripande element olika utgångspunkter: en handlar om en demokratisk rättighet (likvärdigt skydd i hela landet) och den andra om en samhällelig målsättning (att i ett modernt välfärdsland ska inte bostadsbränder leda till död). Kanske är båda uppnåeliga genom ett transdisciplinärt och holistiskt samarbete? Kanske kan fokus på en motarbeta den andra?

Brand som samhällsrisk

För att förstå hur det brandförebyggande arbetet är strukturerat i samhället idag, den rådande lagstiftningen samt varför det svenska samhället inrättat en nollvision och fokuserat på bostadsbränder, kan det vara meningsfullt att sätta saken i ett historiskt sammanhang. Bränder – och i synnerhet bostadsbränder – har lett till olyckor och död sedan urminnes tider. Samtidigt har de preventiva åtgärderna inte alltid varit prioriterade.

I den tidiga utvecklingen av ett samhälle (i Sveriges fall fram till den industriella revolutionen men i vissa utvecklingsländer fram till idag) behöver vissa risker prioriteras då dessa hotar att förgöra samhället. Smitta, barndödlighet, orent vatten, brist på mat, med mera är i ett samhälles första utvecklingsfas de dominerande riskerna. Sett utifrån Maslows behovshierarki⁷ omfattar dessa typer av risker den lägsta nivån av pyramiden. När risker relaterade till en basal överlevnad dominerar kan inte andra hot och risker, till exempel bränder, vara prioriterade. Inte innan dessa mer basala risker hanterats i tillräckligt hög grad.

Annorlunda uttryckt var bränder under en stor del av Sveriges moderna historia ett litet problem i *relativa termer*. Detta innebär dock inte att bostadsbränder var ett icke-problem under den perioden. Tvärtom. De stora stadsbränderna orsakade omfattande skador och dödsfall och bostadsbränder var i *absoluta*

⁷ Maslow 1943.

termer en mycket större risk än idag. Men till följd av alla andra risker och problem värderades brandrisken lägre. Detta är intressant från två perspektiv. Det första är att det kan förklara samhällets syn på problematiken; varför inte preventiva eller reaktiva insatser satsades på. Det andra är att en historisk tillbakablick förtydligar att både samhällen och individer agerar på hot och risker *relativt* och *subjektivt* mycket mer än *faktiskt* och *objektivt*. Ett förhållningssätt som är återkommande i bostadsbrandsproblematiken.

Till följd av den industriella revolutionen under 1700- och 1800-talet, förändrades människors sätt att leva i Sverige dramatiskt. Sverige gick från ett enkelt fattigt samhälle till ett industriellt välutvecklat samhälle. Med tillgång till bättre kost, mediciner och förbättrad hygien, minskade fattigdomssjukdomarna som fram till dess dominerat samhällets mortalitetspanorama. Denna utveckling är ofta benämnd som den första av de epidemiologiska utvecklingsfaserna,⁸ det vill säga; när samhällen inte längre behöver kämpa för sin överlevnad kan det också utvecklas. När människors basala behov blev tillgodosedda, kunde såväl teknisk som social utveckling komma till stånd.

Samtidigt innebar den sociala, tekniska, samhällliga och hälsomässiga utvecklingen att nya problem uppstod. Prevalensen av välfärdssjukdomar ökade dramatiskt under början av 1900-talet,⁹ där hjärt- och kärlsjukdomar och stroke ökade till följd av den förändrade tillgången till mat. Dödsfall till följd av cancer ökade också, delvis också till följd av förändrad mat tillgång (samt tillgång till alkohol och tobak) men också som en konsekvens av det ökade stillasittande till följd av ändrade levnadssätt.

⁸ Omran 1971.

⁹ Mahmood, Levy, Vasan, & Wang, 2014.

Dessutom ledde minskningen av fattigdomssjukdomar till att färre dog i en för tidig död, vilket snabbt ökade medellivslängden och därmed ökningen av åldersrelaterade sjukdomar.

En viktig faktor är att även om välfärdssjukdomar ökade i *absoluta* termer som en konsekvens av samhällsutvecklingen, ökade de också i *relativa* termer. Människor hade även innan industriella revolutionen avlidit till följd av hjärt- och kärlsjukdomar och cancer, men nu tog välfärdssjukdomarna över som de dominerande dödsorsakerna.

Tillsammans med ökningen av välfärdssjukdomarna ökade också dödsfall som uppstod till följd av skador. Urbanisering, teknisk utveckling, nya transportsätt, med mera innebar att risken att ådra sig skador också ökade, både i absoluta och relativa termer. Den ekonomiska utvecklingen ledde till en ökad dödlighet orsakat av bränder,¹⁰ i likhet med andra skadetyper,¹¹ men framför allt ökade den relativa risken att omkomma till följd av skador (i jämförelse med andra diagnoser).

Detta innebar att samhället, i dess bredaste form, fick upp ögonen för brandprevention och inledde arbetet med att mer effektivt skydda bostäder och individer mot bränder. Inte minst blev detta viktigare från ett ekonomiskt perspektiv. Den ekonomiska utvecklingen innebar att både arbetskraft och byggnader ökade i värde, vilket ökade incitamentet att förhindra bränder, i synnerhet i städer.

¹⁰ Peck & Pressman, 2013

¹¹ Fabiano, Curro, & Pastorino, 2001.

Omkomna i bränder

Sedan mitten av 1900-talet och framåt har Sverige och andra höginkomstländer befunnit sig i en fas som benämns *The Age of Delayed Degenerative Diseases*.¹² Denna epidemiologiska fas har inneburit att dödligheten i välfärdssjukdomar, som hjärt- och kärlsjukdomar, mellan åren 1960 och 1990 minskat i höginkomstländer som USA med över en tredjedel.¹³ Liknande nedgångar har setts i dödligheten i stroke.¹⁴ Vad gäller dödligheten i cancer i höginkomstländer har nedgången i många cancerformer varit ännu större efter en brant uppgång fram till 1970-talet.¹⁵

Samma trend syns även vad gäller dödsfall till följd av skador. Sedan mitten på 1900-talet syns nedgångar i samtliga skadetyper som fallolyckor, barnolycksfall, arbetsplatsolyckor, och inte minst bränder, både i Sverige och i andra liknande höginkomstländer.¹⁶ Som syns i figur 1, har risken att omkomma i bränder sedan mitten på 1900-talet minskat dramatiskt, med över 60 procent.¹⁷

¹² Olshansky & Ault, 1986.

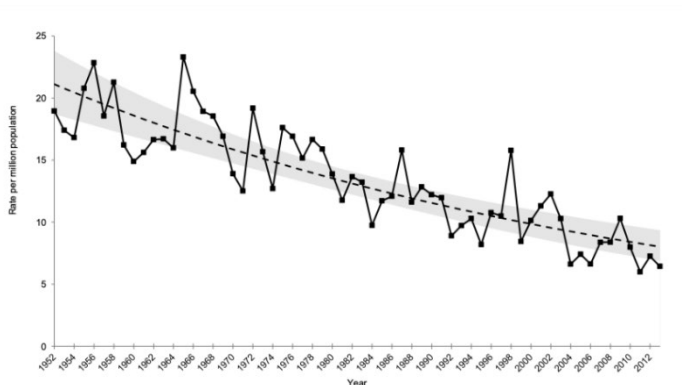
¹³ Levy et al., 2002.

¹⁴ Carandang et al., 2006.

¹⁵ Jemal, Center, DeSantis, & Ward, 2010.

¹⁶ Jonsson, 2018; Moniruzzaman, 2006; Nilson, 2014.

¹⁷ Jonsson, Runefors, Särdaqvist & Nilson, 2016.

Figur 1. Dödligheten i bränder (per 1 000 000 invånare) i Sverige 1952–2013. (Streckad linje – regressionslinje; skugga – 95 % konfidensintervaller)

Samtidigt som denna utveckling är oerhört positiv är det viktigt att notera att detta gäller hela befolkningen. Riskminskningen är ojämnt fördelat över samhället. Till exempel har dödligheten bland barn minskat radikalt mellan 50-talet och 2010-talet (med 91 procent) medan minskningen i risk bland äldre är mer modest. Till följd av en förändrad befolkningspyramid, har det absoluta antalet äldre som omkommer faktiskt ökat i de äldsta grupperna.¹⁸

Skillnaden i risken att omkomma i bränder mellan olika åldersgrupper är därmed betydande. Detta gäller inte bara i Sverige. I Europa är risken att omkomma i bränder i hela befolkningen mellan 0-0,5 per 100 000 invånare,¹⁹ men bland

¹⁸ Jonsson et al., 2016.

¹⁹ James et al., 2020.

äldre personer ligger risken på mellan 0,55-14,65 per 100 000.²⁰ Det vill säga, en avsevärd större risk för äldre personer.

Vad har bidragit till nedgången och vem har störst risk?

I likhet med preventionen av andra skadetyper, har många olika interventioner implementerats inom brandområdet som bidragit till den nedåtgående trend som har skett sedan mitten av 1900-talet. Bland de tekniska åtgärderna som introducerats och som sannolikt haft en inverkan på risken att omkomma finns brandvarnare, sprinklers, säkrare byggnormer, elsäkerhetsregler, släckutrustning, med mera.²¹

I många höginkomstländer ökade användningen av brandvarnare dramatiskt under 1980- och 1990-talet,²² men metoderna och strategierna för implementering skiljer sig mycket åt. I Sverige var det framförallt myndigheter eller kommunala räddningstjänster som förespråkade användningen av brandvarnare genom informationskampanjer, media, med mera. Dessutom infördes ett lagligt krav på brandvarnare i alla nyproducerade bostäder sedan 1999. Detta skiljer Sverige från exempelvis USA, där inga lagliga krav införts. Istället skedde en stor ökning av brandvarnare i hushåll till följd av försäkringsbolag som påskyndade användningen, antingen genom att minska premier för hushåll med brandvarnare eller genom gratis utlåning till kunder,²³ något som i sig tydliggör kulturella skillnader i preventionsstrategier.

²⁰ Nilson, Lundgren & Bonander, 2020.

²¹ Runefors, Johansson & van Hees, 2017.

²² Roberts, 1996.

²³ Ramachandran, 2002.

Medan introduktionen och promotionen av brandvarnare var en tydligt medveten brandförebyggande strategi finns många tekniska innovationer som inte nödvändigtvis ämnat att minska brandrisk men som trots allt bidragit till den positiva utvecklingen som syns i figur 1. Här ingår exempelvis standardisering av produkter, utveckling av värmesystem, med mera. Riskminskningen till följd av dessa är i många fall enbart en positiv biverkan men en viktig faktor.

På liknande sätt finns också sociala samhällsförändringar som indirekt tros ha påverkat risken för svenskar att omkomma i bränder. Till exempel har den medicinska vården i Sverige inneburit att betydligt fler brännskadade nu överlever jämfört med tidigare.²⁴ Också mer generella sociala insatser, som införandet av allmän barnomsorg, kan ha bidragit till den minskade risken bland barn, i och med att tillsynen ökade.²⁵

Detta belyser i sin tur en komplexitet vad gäller skadeprevention. Att identifiera specifika åtgärder som kan sägas kausalt påverka en specifik riskfaktor är nästintill omöjligt. Samhällelig riskhantering är en svårkontrollerad process där implementerade interventioner aldrig enbart påverkar *ett* utfall. Snarare påverkar interventioner det önskvärda utfallet men även en rad andra. Dessa kan vara positiva (som i fallet med barnomsorgsinförande på branddödligheten) men också negativa (till exempel de oönskade miljömässiga effekterna som observerats till följd av släckmedel). Konsekvenserna kan dessutom vara vitt spridda i olika dimensioner; tid, rum och plats.²⁶ Med andra ord, en åtgärd kan ge en positiv effekt för en identifierad grupp i närtid men ge negativa effekter på lång sikt för en oidentifierad grupp.

²⁴ Åkerlund, Huss & Sjöberg, 2007.

²⁵ Jonsson, Runefors, Särdaqvist & Nilson, 2016.

²⁶ Nilson & De Herve, 2024.

Ett exempel på svårigheten att koppla åtgärder till effekt är utbildningsnivå. Flera forskare menar att den mest betydelsefulla sociala insatsen som påverkat dödligheten i bostadsbränder över tid är andelen i befolkningen med högre utbildningsnivå, något som sker som en konsekvens av ekonomisk utveckling.²⁷ I Sverige har andelen med högskoleutbildning ökat från ett par procent under 1930-talet till över 40 procent under 2010-talet²⁸ och ökningens skyddande effekt har påtalats i flera svenska studier.²⁹

Frågan är dock varför utbildningsnivå är så betydelsefull? Information är generellt en ifrågasatt preventiv åtgärd för att minska olyckor och skador,³⁰ till skillnad mot fysiska eller tekniska barriärer.³¹

Det har argumenterats att individer med högre utbildningsnivå i högre grad tar till sig information och råd från myndigheter,³² i synnerhet när det gäller hälsomässiga val till följd av den upplevda effekt på individens status.³³ Till exempel har andelen rökare i höginkomstländer, inklusive Sverige, minskat avsevärt till följd av kampanjer, negativa associationer till individers hälsa och bevisen för rökningens faror, sedan mitten av 1900-talet.³⁴ Minskningen har dock i princip enbart skett inom socioekonomiskt starka grupper med mycket liten förändring i socioekonomiskt svaga grupper,³⁵ något som skulle kunna tolkas

²⁷ De Meulemeester & Rochat, 1995.

²⁸ Statistics, 2019.

²⁹ Bonander & Nilson, 2017; Jonsson & Jaldell, 2020.

³⁰ Peden et al., 2004.

³¹ Haddon, 1980.

³² Droomers, Schrijvers & Mackenbach, 2004.

³³ Bourdieu, 2013.

³⁴ Stegmayr, Eliasson & Rodu, 2005.

³⁵ Rosén, Hanning & Wall, 1990.

som ett stöd för utbildningens kraft i att påverka beteendeförändringar.

Denna argumentation bygger dock i hög grad på antagande att individer med lägre utbildningsnivå inte förstår riskerna de är utsatta för,³⁶ något som sannolikt är skälet till att information och utbildning är en vanlig intervention,³⁷ inte minst inom svensk räddningstjänst. Men forskningen visar att det inte är fullt så enkelt. Vad gäller vissa risker – till exempel cancer³⁸ – finns en del bevis på att individer med högre utbildningsnivå är mer pålästa. Vad gäller andra risker, till exempel risker relaterade till tobak,³⁹ finns å andra sidan inga skillnader.

Dessutom visar forskningen att även när det finns skillnader i kunskapsnivån är valet att riskreducera eller avstå från en aktivitet inte relaterat till kunskapsnivån.⁴⁰ Detta kan förklara varför information – och i synnerhet skrämselfpropaganda – har begränsad effekt på riskbeteende.⁴¹ Potentiella förklaringsmekanismer återkommer längre fram i boken, men exemplet tydliggör problematiken att identifiera övergripande förklarande populationsfaktorer som inte med automatik kan överföras till direkta interventioner, eftersom förklaringsmekanismen inte är given.

Oavsett förklaringsmekanismen är utbildningsnivå en av flera bakomliggande faktorer som ökar risken för att omkomma i bostadsbränder, på individ- och populationsnivå. Men att individer som omkommer i bränder är socioekonomiskt utsatta

³⁶ Pilisuk, Parks & Hawkes 1987.

³⁷ Johnston, 1992.

³⁸ Wilkinson et al. 2009.

³⁹ Milcarz, Polanska, Bak-Romaniszyn & Kaleta, 2018.

⁴⁰ Neuman, Eli & Nowicka 2021.

⁴¹ Das et al. 2020.

är ingen nyhet. Redan på 1970-talet identifierades socioekonomiska skillnader mellan de som omkom i bostadsbränder och de som överlevde.⁴² Den socioekonomiska dimensionen verkar dock ha förstärkts de senaste 20–30 åren, det vill säga att gruppen som omkommer i bränder idag är mer ”socioekonomiskt extrem” än tidigare.⁴³

Förutom hög ålder och låg utbildningsnivå har flera svenska studier påvisat andra skillnader i risken för att skadas eller omkomma vid brand.⁴⁴ Ett återkommande tema i svenska och internationella studier är en högre risk bland män,⁴⁵ ensamboende,⁴⁶ utlandsfödda,⁴⁷ samt socioekonomiskt utsatta, såsom individer med låg inkomst, arbetslösa, långtidssjukskrivna, personer på socialbidrag, med mera.⁴⁸

⁴² Westman, 1979.

⁴³ Jonsson, 2018.

⁴⁴ Guldåker & Hallin, 2014; Jonsson, Runefors, Särdaqvist, & Nilson, 2016; Jonsson, Runefors, Gustavsson & Nilson, 2022; Jonsson & Jaldell, 2020.

⁴⁵ Marshall et al., 1998; Jonsson, Bonander, Nilson & Huss, 2017.

⁴⁶ Marshall et al., 1998; Jonsson & Jaldell, 2020; Holborn, Nolan & Golt, 2003; Nilson, Lundgren & Bonander, 2020.

⁴⁷ Jennings, 1999; Jonsson & Jaldell, 2020.

⁴⁸ Jonsson & Jaldell, 2020; Xiong, Bruck & Ball, 2015; Mulvaney et al., 2009.

Vad påverkar det personliga brandskyddet?

Att olika grupper är oproportionerligt utsatta för risker kan bero på flera olika saker. Dels kan det vara kopplat till förmågor – till exempel att individer med vissa riskfaktorer är mer sårbara. Att hög ålder är en riskfaktor är exempelvis kopplat till bristen på fysiska och kognitiva förmågor⁴⁹ som gör att hanterandet av bränder är betydligt svårare än vad det är för yngre grupper. Men äldre personer är också mer sårbara givet att de ådragit sig en skada – eftersom läkningsförmågan brister.

Andra faktorer påverkar också individens fysiska och kognitiva förmåga. Hög alkoholkonsumtion, funktionsnedsättningar, missbruk och ensamboende kan alla påverka förmågan att upptäcka eller reagera på en bostadsbrand.

Men det kan också finnas andra förklaringsmodeller till varför socioekonomiska faktorer ökar eller minskar risken för att skadas eller omkomma i en bostadsbrand. Utbildningsnivån har redan nämnts som en sådan faktor men utbildningsnivå är än mer komplex. Högutbildade är exempelvis mer utsatta för bostadsbränder överlag (oavsett resultatet av branden)⁵⁰ vilket indikerar att det inte är på den primärpreventiva nivån som högutbildade individer särskiljer sig. Med andra ord är deras underrepresentation inte orsakat av färre antändningar. Snarare

⁴⁹ Lexell, Taylor & Sjöström, 1988.

⁵⁰ Nilson, Bonander & Jonsson, 2015.

är skillnaderna på den sekundära eller tertiära nivån. En teori är att högutbildade individer har en högre skydds nivå än individer och hushåll med lägre utbildning, något som visats i tidigare studier.⁵¹ De varnas därmed tidigare i brandprocessen och hanterar bränderna självständigt.

Just skillnaden i skydd mellan olika grupper är viktigt. Tidigare forskning har visat på betydande sociodemografiska ojämlikheter i implementeringen av brandförebyggande åtgärder.⁵² Etniska minoritetsfamiljer,⁵³ ensamhushåll, låginkomstfamiljer,⁵⁴ samt personer som bor i socialt utsatta områden⁵⁵ har alla en avsevärt lägre användning av personligt brandskydd.

Trots detta är det viktigt att betona att en mycket stor majoritet i Sverige har implementerat brandskyddsåtgärder i sina hem.⁵⁶ Över 90 procent av svarande på MSB:s enkät om individuell brandskydd⁵⁷ hade fungerande brandvarnare år 2024 och omkring 80 procent hade fungerande brandsläckare. När denna data klustras (genom latenta klassanalyser) visar datan dock att skydds beteendet kan grupperas i fyra tydliga skyddsgrupper, som vi kallar: '*Högt skydd*', '*Varning, men inte släckning*', '*Kontrollerar inte*' och '*Lågt skydd*'.

Eftersom en så stor andel av befolkningen har implementerat brandskydd, är det föga förvånande att den största gruppen (58 procent) var i *Högt skydd* gruppen. I denna grupp hade personer

⁵¹ Nilson & Bonander, 2020; Tannous, et al., 2016; Sidman, Grossman & Mueller, 2011.

⁵² Marshall, et al., 1998; Berl & Halpin, 1978.

⁵³ Hapgood, Kendrick & Marsh, 2000; Mulvaney & Kendrick, 2004; Tannous & Agho, 2019; Vaughan, Anderson, Agran & Winn, 2004.

⁵⁴ Kendrick, 1994.

⁵⁵ Durand, et al., 2012; Roberts, et al., 2004.

⁵⁶ Henrekson, Andersen, Turesson & Nilson, 2024.

⁵⁷ MSB, 2023.

en fungerande brandvarnare som de regelbundet kontrollerade, samt både en brandsläckare och en brandfilt.

Den näst största gruppen var gruppen *Varning, men inte släckning* (25 procent av befolkningen). I denna grupp hade individer fungerande brandvarnare men saknade ofta brandsläckare eller brandfilt.

Gruppen *Kontrollerar inte* (12 procent av befolkningen) bestod av personer som hade fungerande brandvarnare, en brandsläckare och en brandfilt men som inte kontrollerade brandvarnaren varje år.

Den minsta gruppen, *Lågt skydd*, omfattade endast fem procent av de svarande. Däremot bestod denna grupp av individer utan fungerande brandvarnare och enbart i ett fåtal fall brandsläckare och/eller brandfilt (Tabell 1).

Tabell 1. Resultat från MSB:s enkätundersökning

	Högt skydd	Kontrollerar inte	Varning, men inte släckning	Lågt skydd
<i>Finns det någon brandvarnare i din bostad?</i>	100%	100%	100%	47%
<i>Fungerar någon brandvarnare i din bostad?</i>	100%	92%	100%	1%
<i>Kontrollerar du att din brandvarnare fungerar minst en gång per år?</i>	91%	2%	52%	0%
<i>Finns det handbrandsläckare i din bostad?</i>	93%	90%	30%	30%
<i>Finns det brandfilt i din bostad?</i>	74%	74%	23%	26%

Det som är viktigt att notera är att resultatet i likhet med tidigare forskning visar att dessa grupper skiljer sig åt socioekonomiskt.

- Gruppen *Högt skydd* bestod av personer i medelåldern, oftare män men boende tillsammans med andra på landsbygden eller i mindre städer.
- Gruppen *Kontrollerar inte* var yngre individer i åldern 18–30 år med högre utbildning, oftare kvinnor, boende i storstäder och medelstora städer.
- Gruppen *Varning, men inte släckning* var också yngre personer (18–30 år) och kvinnor, men oftare personer utan barn, singlar och individer med låg inkomst. Dessa individer bodde oftare i små och medelstora städer.
- Gruppen *Lågt skydd* var oftare män med låg inkomst, boende i ensamhushåll i medelstora städer och storstäder.

Resultaten är intressanta från flera perspektiv. Det första är att de allra flesta har någon form av skydd. Detta är viktigt att notera eftersom det innebär att önskemålet från samhället – att individer ska ta ansvar för sitt eget brandskydd – har besvarats av en stor majoritet. Det andra är att skydds beteende kan kopplas till definierbara grupper. Särskilt intressant är det att jämföra grupperna *Varning, men inte släckning* och *Lågt skydd*. Dessa har båda ett lågt brandskydd men skiljer sig avsevärt från varandra i andra aspekter. Det innebär att eventuella interventioner för att försöka påverka skyddsnivån eller för att kompensera bristen på individuellt skydd inte kan se likadant ut.

Varför skiljer sig skydds beteendet och hur kan det förändras?

Åtgärder för att skydda sig mot skada och död till följd av bostadsbränder kan grupperas som antingen individbaserade eller samhälleliga. Individbaserade åtgärder innefattar åtgärder som individer själva kan kontrollera, till exempel tillgång till brandvarnare, brandsläckare och evakueringsplaner, men också ett aktivt minskande av riskfaktorer, till exempel rökning, alkohol/drogmissbruk, med mera. Samhälleliga åtgärder är istället knutna till det offentliga skyddsstrukturen, i huvudsak den kommunala räddningstjänsten.

Med start i de individuella valen är alltså en central fråga *varför* sociodemografiska skillnader finns. Om anledningarna bakom kan förstås så kan de eventuellt också påverkas, alternativt kan samhälleliga aktörer anpassa sitt arbete och kompensera för individuella brister.

Ekonomi

Givet att låg inkomst påvisats som en betydande variabel är det rimligt att först hantera den faktorn. Det finns vissa bevis som tyder på att kostnader kan påverka säkerhets- eller skydds beteende. En höjning av priset på ohälsosam mat minskar exempelvis mängden ohälsosam mat som konsumeras⁵⁸ och en sänkning av priset på hälsosam mat ökar i sin tur mängden hälsosam mat som konsumeras.⁵⁹ På samma sätt har forskningen visat att prisökningar på cigaretter leder till färre rökare.⁶⁰ När det gäller samhällssäkerhetsinsatser finns liknande bevis. Tillhandahållandet av gratis cykelhjälm ökar

⁵⁸ Andreyeva, Long & Brownell, 2010.

⁵⁹ Ball et al., 2015.

⁶⁰ Ross & Chaloupka, 2003.

hjälm användningen⁶¹ och kostnadsfria eller billiga säkerhetsinterventioner verkar förbättra säkerhetspraxis.⁶² Inom brandområdet har också priset på brandskydd setts som en viktig faktor för att öka det personliga brandskyddet.⁶³

Även om pris verkar påverka angelägenheten att implementera skyddsutrustning eller ta hälsosammare val verkar det dock i huvudsak leda till kortsiktiga förändringar. Detta gäller oavsett om det handlar om matinköp,⁶⁴ gratis utlämning av cykelhjälm⁶⁵ eller gratis utlämning av brandvarnare.⁶⁶ Alltså finns det ganska dålig evidens för subventioner av säkerhetsutrustning, åtminstone från ett långsiktigt perspektiv.

Riskperception

En teori som är återkommande i frågan om skillnader i personligt brandskydd är hypotesen om att bristen på skydds beteende är orsakat av en bristande förståelse för sin riskbild.⁶⁷ Viss forskning tyder på att individer kan ha svårt att bedöma sin risk, i förhållande till den faktiska risken eller i förhållande till andra risker.⁶⁸ Men samtidigt ifrågasätter annan forskning denna förklaringsmekanism. Dessa forskare menar att individer tenderar att ha ganska korrekta uppfattningar om sin risk,⁶⁹ förutom att män konsekvent och felaktigt bedömer sin risk som lägre jämfört med kvinnor.⁷⁰

⁶¹ Owen et al., 2011.

⁶² Kendrick et al., 2013.

⁶³ Coty et al., 2015.

⁶⁴ Lim, Currim & Andrews, 2005.

⁶⁵ Constant, Messiah, Felonneau, & Lagarde, 2012.

⁶⁶ DiGuseppi et al. 2002; Kendrick, Mulvaney & Watson, 2009.

⁶⁷ Yang et al., 2006.

⁶⁸ Andersson, 2011; Slovic, 1987; Boyer, 2006.

⁶⁹ Lichtenstein et al., 1978; Sund, Svensson & Andersson, 2017.

⁷⁰ Davidson & Freudenburg, 1996.

Studier på personligt brandskydd i Sverige stödjer också det senare perspektivet; att individer är väl medvetna om sin risk för att skadas i bostadsbränder.⁷¹ Personer födda utanför Norden, äldre personer, pensionärer, personer med låg- och mellaninkomst, personer med grundskole- eller gymnasieutbildning samt personer boende på landsbygden klassar alla sin risk för att skadas i en bostadsbrand signifikant högre än personer födda i Sverige, yngre, högutbildade och höginkomsttagare. Med undantag för kön (kvinnor skattar sin risk högre än män i likhet med tidigare forskning) innebär detta att högriskindivider också skattar sin risk högre. Det vill säga, svenskars riskuppfattning när det gäller deras risk att skadas i en bostadsbrand är till stor del rimlig och korrekt. En ytterligare förklaring till varför informationskampanjer och skrämselfpropaganda har mycket begränsad effekt.⁷²

Risken för bostadsbrand i relation till andra hot

En tredje teori till bristen på personligt brandskydd bland utsatta och sårbara grupper är den så kallade Riskprioriteringsparadoxen.⁷³ Teorin är att alla individer (och samhällen) har ett begränsat antal risker, hot eller faror som de kan fokusera på vid varje given tidpunkt. Att ignorera risker eller låta bli att införskaffa skyddsutrustning beror enligt teorin inte på att det saknas förståelse för problemet eller kunskap om hur problemet kan övervinnas, utan på att individen fokuserar på att minska andra risker.

Teorin återkopplar till den tidigare nämnda historiska beskrivningen där bostadsbränder som samhällsproblem inte uppmärksammades trots att det var ett faktiskt och objektivi

⁷¹ Nilson & Mankell, 2022.

⁷² Lund & Aaro, 2004.

⁷³ Nilson & Wester, 2024.

större problem än i nutid. Enligt riskprioriteringsparadoxen innebär det att om en individ (eller ett samhälle) är överväldigad av hot och faror, kommer de att välja att fokusera på risker i en viss prioriteringsordning. Sannolikt i enlighet med Maslows behovshierarki.⁷⁴ Eftersom grupper med låg sociodemografisk status upplever fler risker än grupper med hög sociodemografisk status, måste de därför prioritera bland dessa och bortse från vissa risker, trots att de är fullt medvetna om att de är i riskzonen för att drabbas av exempelvis bostadsbränder.

Den paradox som då uppstår är att de med *objektivt* och *absolut* störst risk placerar risken *relativt* sett lägre på sin riskprioriteringsskala. Ett exempel på detta har setts i försöken att minska risken för fallrelaterade skador bland sårbara grupper. Studier har visat att även om äldre sköra personer är fullt medvetna om sin avsevärda risk för fallrelaterade skador och uppskattar förebyggande insatser, övertrumfar andra risker, faror, problem eller bekymmer deras intresse av att minska risken.⁷⁵ Med andra ord har utsatta individer så mycket hot, problem och risker att förhålla sig till så att de måste prioritera bland dessa. Agerandet och prioriteringen hos individen vad gäller brand blir därmed relaterad till hur de förstår deras utsatthet för andra risker, men också den subjektiva bedömningen av konsekvensen av att inte prioritera brandrisken.

Vi tror alltså att det sker hos alla individer en (sannolikt omedveten) ranking av alla de olika problem de är utsatta för. Prioriteringsordningen påverkas av den upplevda risken för händelsen, dess potentiella effekt, samt vilken assistans och hjälp individen bedömer att denne kommer få från det omgivande

⁷⁴ Maslow, 1943.

⁷⁵ Gustavsson, Jernbro & Nilson 2018.

samhället. Utifrån denna interna riskbedömning och analys väljer sedan individen hur denne ska agera.

Riskprioriteringsparadoxen bidrar inte bara till att förstå varför individer kan ranka hotet högt och samtidigt inte agera på detsamma. Det bidrar också till förståelsen av vikten av ett holistiskt perspektiv på brandskydd. Om individer får hjälp att hantera deras mest prioriterade problem (till exempel hälsa, anställningstrygghet, ekonomi, med mera) ökar sannolikheten för att de själva ska ta aktiva brandförebyggande val.

Det personliga brandskyddet i relation till samhällets skydd

Risgprioriteringsparadoxen visar vikten av det offentliga samhällets arbete i att påverka brandskyddet, eftersom individers val att skydda sig eller inte, inte kan frikopplas från det som pågår omkring dem. Detta gäller oavsett om det handlar om potentiell hjälp från grannar, civilsamhälle eller, framför allt, den kommunala räddningstjänsten. Det finns en hypotetisk idé om att prioriteringen av risker inte enbart påverkas av den egna förmågan, utan också av vilken hjälp och vilket stöd man uppfattar att man kan få från andra aktörer. På detta sätt liknar det ett försäkringssystem. Om individer upplever att de kommer få hjälp om de råkar ut för en olycka, blir sjuka eller arbetslösa, är försäkringens syfte att ge trygghet och skydd. Det handlar både om att ge ett *faktiskt* skydd och ett *upplevt* skydd.

Relationen mellan förtroendet till samhället och hur detta påverkar individers agerande är dock inte helt etablerat. Medan resultat från vissa studier tyder på att individers personliga preventiva agerande ökar vid ett lågt förtroende till lokala myndigheter⁷⁶ visar andra att ett högt förtroende ökar individens beredskap.⁷⁷ Diskrepansen mellan dessa resultat tyder på att det kan finnas underliggande faktorer som påverkar individens syn på samhället och därmed kan båda dessa studier vara korrekta, även om resultaten pekar i motsatta riktningar. Till exempel kan

⁷⁶ Wachinger et al., 2013.

⁷⁷ Hesseln, 2018.

ett ökat individuellt preventionsansvar förstås utifrån ett rationellt beteende i relation till risk.⁷⁸ Det vill säga att den enskilde upplever att den är mer riskutsatt och behöver ta ansvar för en risk när denne upplever att samhället misslyckas, vilket är en teori som lyfts fram i tidigare studier.⁷⁹ Samtidigt är tilliten och förtroendet till myndigheters uppmaningar viktiga för att påverka beteenden på populationsnivåer och skulle därför förklara varför ett högt förtroende ökar individens beredskap.

En ytterligare potentiell förklaringsmodell till hur individers skydds-beteende är relaterat till samhällets förmåga utgår från ett större integrerat samhälleligt preventionsperspektiv. En hög lokalsamhällestilt kan hypotetiskt påverka det kollektiva och individuella brandskyddet. Dels genom att stark gemenskap leder till ett eget ansvar, dels genom att en stark gemenskap skapar ett aktivt civilsamhälle som täcker upp för brister hos både individen och samhället. Det finns inte mycket forskning på detta fält som är direkt överförbart till en svensk kontext då räddningstjänsten i en majoritet av länder är organiserad på ett annorlunda sätt. Exempelvis arbetar deltidsbrandmän ofta helt frivilligt i USA eller Australien.⁸⁰ Det finns dock vissa indikationer på hur frivilliga eller deltidskårer kan påverka lokalsamhället i relaterbara kontexter. I Norge har deltidsbrandmän påvisats bidra till en känsla av sammanhang i närsamhället genom att dessa individer har en naturlig och central roll i samhället.⁸¹ I Finland visade också en studie⁸² att den starkaste motivatorn för att vara deltidsbrandman eller frivillig brandman var en altruistisk tanke om att bidra till samhället och skapa samhörighet. Med andra ord fanns det

⁷⁸ Scott, 2000.

⁷⁹ Mankell & Nilson, 2023.

⁸⁰ Lantz, 2022.

⁸¹ Almklov, Nilsen & Gjosund, 2018.

⁸² Malinen, Algera & Mankinen, 2020.

åtminstone en förhoppning från brandmännen att deras arbete kan skapa socialt kapital. Frågan är dock om socialt kapital och samhörighet är av något värde? Eller, för att uttrycka sig på ett annat sätt, är det viktigt om samhällsskyddet upplevs tryggt eller är det enbart viktigt hur väl man är skyddad?

Både det *faktiska skyddet* och det *upplevda skyddet* kan tänkas påverka hur individen agerar. Samtidigt handlar det faktiska skyddet om kvantitativa mått medan det upplevda handlar om tillit, tilltro, förtroende och nöjdhet. Hur samhällsskyddet – i huvudsak räddningstjänstens kapacitet och organisering i termer av geografisk placering – ska se ut är en levande debatt som pågått under lång tid (och som vi återkommer till). Effektiviteten, mätt utifrån responstider eller nivån på professionalism⁸³, varierar kraftigt inom Sveriges gränser, till följd av att räddningstjänsten organiseras på kommunal nivå med påföljande skillnader i ekonomiska resurser, befolkningsstruktur, geografi och befolkningsstorlek.⁸⁴ Från ett kvantitativt perspektiv har dessa skillnader mellan kommuner en betydande effekt när det gäller responstider. Särskilt responstiden, som är avgörande för att rädda liv,⁸⁵ varierar. Deltidsstationer är till exempel i genomsnitt fem minuter långsammare än heltidsstationer,⁸⁶ och på vissa ställen i Sverige betydligt långsammare än så, vilket

⁸³ Med professionalism menar vi skillnaden mellan i huvudsak heltidspersonal och deltidspersonal. Skillnaderna mellan dessa är inte nödvändigtvis omfattande men trots allt betydande. Heltidspersonal arbetar enbart inom räddningstjänsten medan deltidspersonal också sköter ett annat arbete. Det finns också ofta en skillnad i utbildning och erfarenhet. Tillsammans innebär det att det finns en skillnad mellan olika typer av räddningstjänstspersonal eller räddningstjänstgrupper. Vi är medvetna om att termen ”professionalism” kan verka nedvärderande gentemot deltidspersonal. Vi vill vara tydliga med att det inte är vårt syfte. Däremot är det viktigt att erkänna och belysa skillnader och vi har därför valt att använda oss av denna term.

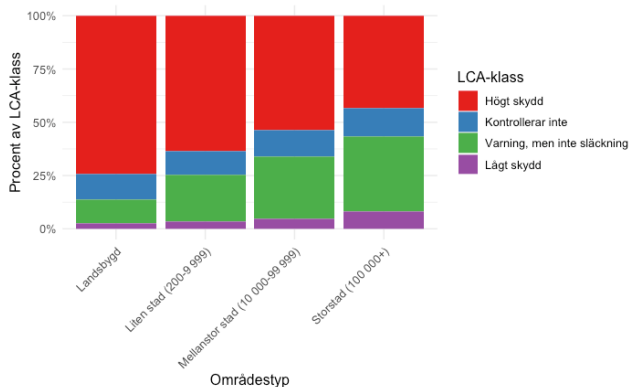
⁸⁴ Frantzich et al., 2019.

⁸⁵ Jaldell, 2017.

⁸⁶ Mattsson & Juås, 1997.

påverkar risken att omkomma betydligt.⁸⁷ Enkelt uttryckt innebär de kommunala skillnaderna att landsbygdskommuner har längre responstider än storstadskommuner. Men, genom att återvända till de fyra skyddsgrupperna som presenterades tidigare kan man se i figur 2 att individer boende på landsbygden skyddar sig i högre utsträckning än individer boende i städer. Bland individer på landsbygden så tillhör strax under 75 procent gruppen *Högt skydd* (jämfört med 58% i hela befolkningen). Motsvarande siffra för människor i de tre storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö är strax under 50 procent. Gruppen *Varning, men inte släckning* uppvisar ett motsatt mönster. Cirka 35 procent av människorna i storstäder tillhör den här gruppen, men enbart 11 procent av de på landsbygden. Motsvarande siffror för små och medelstora städer är 22 och 29 procent. Intressant nog så är det ungefär lika stor andel på landsbygden, i små och medelstora städer och i storstadsregionerna som tillhör gruppen *Kontrollerar inte*, vilket betyder att denna grupp verkar finnas mer jämnt utspritt geografiskt över Sverige. Slutligen så är det också flera människor i storstäderna som tillhör gruppen *Lågt skydd* i jämförelse med de övriga grupperna, även om de finns i samtliga områden.

⁸⁷ Runefors, 2020.

Figur 2. Boendeort och grupptillhörighet.

Frågan är dock om det faktum att fler är aktiva i att införskaffa brandskydd är kopplat till faktisk förmåga eller tilltron till räddningstjänsten.

Faktiskt samhällsskydd

Datan visar tydligt att både responstid och den kommunala organisationen av räddningstjänsten (det vill säga graden av professionalitet) har en statistiskt signifikant koppling till individers brandskyddsåtgärder. Jämfört med gruppen *Högt skydd* har individer i alla andra grupper i genomsnitt kortare insatstider i sina kommuner. Med andra ord bor personer med högre individuellt skydd oftare i kommuner med långsamma insatstider, även om effekterna är ganska små. Till exempel visar datan att sannolikheten för att en person ska tillhöra gruppen *Lågt skydd* minskar med 9 procent för varje minuts ökning av insatstiden.

När det gäller räddningstjänstens organisation är det vanligare för personer i *Högt skydd* att bo i kommuner där räddningstjänsten består av deltidsstationer. Å andra sidan är personer i grupperna *Varning, men inte släckning* och *Lågt skydd* oftare bosatta i kommuner med heltidsstationer eller en kombination av hel- och deltid. De som tillhör gruppen *Kontrollerar inte* är mer jämnt fördelade över olika typer av kommuner.

Ett annat sätt att undersöka detta är att enbart titta på relationen mellan individers brandpreventiva beteende (på aggregerad nivå) och bemanningsform. Det första som bör noteras är att svenskar till mycket hög grad har fungerande brandvarnare och/eller en brandsläckare. Samtidigt finns det som tabell 2 visar statistiska skillnader i individers skyddsåtgärder beroende på räddningstjänstens organisationsform och prestationsmått. I kommuner med heltidsstationer hade 94,2 procent av individerna fungerande brandvarnare och 72,0 procent ägde en brandsläckare. I kommuner med deltidsstationer hade 95,7 procent fungerande brandvarnare och 81,0 procent ägde en brandsläckare. Med andra ord så ökade sannolikheten att invånarna skyddade sig själva om kommunen hade en deltidsstyrka.

Tabell 2. Brandskyddsutrustning i olika kommuntyper
 (*= statistiskt signifikant ($P < 0,001$))

Brandskyddsutrustning	Bemanning	
<i>Brandvarnare</i>	Heltidsstation	94,2%*
	Deltidsstation	95,7%*
	Heltid / ”Snabb”	93,4%*
	Heltid / ”Långsam”	95,1%*
	Deltid / ”Snabb”	96,5%*
	Deltid / ”Långsam”	93,7%*
<i>Brandsläckare</i>	Heltidsstation	72,0%*
	Deltidsstation	81,0%*
	Heltid / ”Snabb”	68,8%*
	Heltid / ”Långsam”	75,8%*
	Deltid / ”Snabb”	80,9%
	Deltid / ”Långsam”	80,3%

Problemet med att jämföra hel- och deltidstationer är att det jämför två parallella element – professionalitet och fart. Som nämnts är heltidsräddningstjänster i genomsnitt fem minuter snabbare än deltidstationer.⁸⁸ Men de är också bättre utbildade och sannolikt bättre tränade eftersom det är deras heltidsjobb. I ett försök att särskilja dessa aspekter jämfördes snabba och långsamma räddningstjänster.⁸⁹

Som syns i tabell 2 hade 95,1 procent av alla individer en fungerande brandvarnare i kommuner med en heltidsstation som var långsammare än medianen. I kommuner med en heltidsstation som var snabbare än medianen hade 93,4 procent en brandvarnare. Även om detta kan tyckas vara en liten skillnad

⁸⁸ Mattsson & Juås, 1997.

⁸⁹ Kommunerna delades in i undergrupper baserat på medianen i responstid i respektive kategori. Med andra ord kunde varje kommun kategoriseras som heltid/snabb, heltid/långsam, deltid/snabb eller deltid/långsam.

var skillnaderna signifikanta och visar alltså att givet samma professionella nivå tog invånare ett större ansvar i kommuner där responstiden var längre.

Motsatt mönster syns i kommuner med deltidstationer. I kommuner med responstider som var snabbare än median hade 96,5 procent fungerande brandvarnare jämfört med 93,7 procent i kommuner med långsammare responstid än median. Också dessa skillnader var signifikanta.

Vad gäller brandsläckare hade 75,8 procent av invånarna en brandsläckare i kommuner med heltidsräddningstjänster som var långsammare än medianen, jämfört med 68,8 procent i kommuner med snabbare responstid – en stor statistisk skillnad. I deltidskommunerna kunde däremot ingen skillnad mellan grupperna noteras.

Sammantaget kan datan tolkas som att även om viss effekt av responstid på individuella skydds beteenden kan ses, verkar individer anpassa sin skyddsnivå mer utifrån nivån på professionalism. Med andra ord påverkas skydds beteenden mer av skillnaden mellan hel- och deltid snarare än huruvida räddningstjänsten är snabb eller inte. Detta känns rimligt. Det är osannolikt att gemene man har kunskap om responstider. Däremot är organisationsformen av en räddningstjänst en kunskap som sannolikt är mer känd.

Upplevt samhällsskydd

Både vad gäller nivån på professionalism och responstider hos räddningstjänsten finns element av tilltro och förtroende. Det är rimligt att anta att invånare upplever heltidsstyrkor som mer

kompetenta än deltidsstyrkor. Samtidigt har vissa forskare⁹⁰ resonerat kring att de starka banden som skapas med deltidsräddningstjänst och lokalbefolkningen kan kompensera för eventuell lägre grad av professionalitet eller effektivitet. Förtroende kan skapas inte utifrån förmåga att genomföra arbetet utan förmågan i relation till förväntningar.⁹¹

Förtroende kan ses ur flera perspektiv, till exempel beskriver förtroende som en form av tillit i den meningen att en person förlitar sig på att en annan ska utföra handlingar eller säkerställa något.⁹² I kontrast till detta betonas det av andra⁹³ att förväntan är ett kärnelement i förtroendet. Därtill har även nöjdhet associerats positivt med förtroende,⁹⁴ där till exempel nöjdhet med offentliga aktörers prestation har kopplats till högre nivåer av förtroende.⁹⁵

Nöjdhet som en komponent av förtroende blir särskilt relevant för räddningstjänster. Som nämnts skiljer sig servicenivån åt mellan olika kommuner. Samtidigt är detta inte nödvändigtvis ett problem. Snarare är en försämrad objektiv leverans från räddningstjänsten accepterad i Sverige.⁹⁶ Invånare kan därför vara nöjda och ha tillit och förtroende för samhällsservicen oavsett dess objektiva kapacitet.

I Sverige åtnjuter räddningstjänsten generellt en hög nivå av nöjdhet. Medelvärde för nöjdhetsindex för den lokala räddningstjänsten är 75 ut av 100, vilket jämfört med andra samhällstjänster får anses vara högt. Nöjdheten mellan

⁹⁰ Almklov, Nilsen & Gjosund, 2021.

⁹¹ Sandin & Wester, 2010.

⁹² Licht & Brülde, 2021.

⁹³ Jones, 2002.

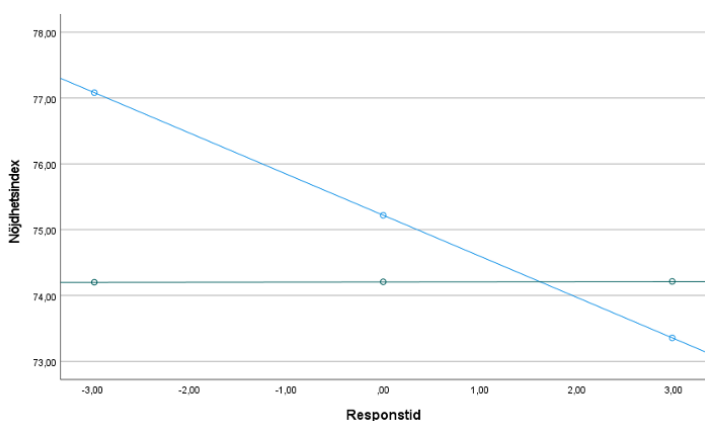
⁹⁴ Hamm et al., 2016.

⁹⁵ Christensen & Lægred, 2005.

⁹⁶ Sandin & Wester, 2010.

kommuner skiljer sig dock åt i relation till huruvida de har heltids- eller deltidsstyrkor. Kommuner med heltidsstationer låg över medelvärdet (75,9) och kommuner med deltidsstationer låg under (74,2), vilket indikerar att graden av professionalisering i organisationen leder till högre nöjdhet.

Detta resultat förstärks ytterligare när kommunerna indelas i samma fyra grupper som ovan: heltid/snabb, heltid/långsam, deltid/snabb och deltid/långsam. Som syns i figur 3 sjunker nöjdhetsnivån avsevärt mellan heltid/snabb och heltid/långsam medan ingen sådan skillnad syns mellan de olika deltidsggrupperna.

Figur 3. Nöjdhet och responstid. (Blå linje: heltidsorganisationer; grön linje: deltidsgorganisationer)

Tillsammans indikerar dessa två resultat att relationen mellan nöjdhet och responstid inte är enkel. Även om heltidskårer generellt är snabbare och att detta ger en högre nöjdhet är det tydligt att förväntningar spelar en roll. Det verkar finnas en

förväntan på heltidskårer som inte finns för deltidskårer. Med andra ord, om en heltidskår lever upp till förväntningar (det vill säga; är snabbt på plats) är befolkningen nöjdare än om kåren är deltidare. Men om de inte lever upp till förväntningarna, verkar detta påverka nöjdheten.

Samma förhållande gäller inte deltidsstyrkor. Vad det beror på kan man bara spekulera i, men en hypotes kan vara att man känner till vilka som ingår i deltidsbrandkåren och upplever att de gör sitt bästa. Det innebär förvisso att dessa kommuner inte får lika höga nöjdhetssiffror som de snabbaste heltidsstyrkorna men de kommer inte heller få lika låga nöjdhetssiffror som kommuner med långsamma heltidsstyrkor.

Frågan är då om förtroende och nöjdhet för räddningstjänsten är viktigt? Tidigare forskning har visat att det finns en oro hos räddningstjänsten över minskat förtroende och kundnöjdhet.⁹⁷ Framför allt gäller denna oro hur missnöjdhet i förlängningen kan påverka det individuella skydds beteendet.

Kopplat till resultaten som presenterades ovan blir frågan om effekten på individers beteende intressant. Skydds beteendet påverkades avsevärt både vad gäller brandvarnare och brandsläckare mellan snabba och långsamma heltidsräddningstjänster medan ingen statistisk skillnad noterades vad gäller deltidsräddningstjänster. Med andra ord verkar nöjdheten vara relaterad till skydds beteende på samma sätt som objektiv förmåga är relaterad till skydds beteende.

Resultaten skulle därmed kunna indikera att mindre nöjda invånare skyddar de sig mer. Eller – för att återkoppla till relationen mellan nöjdhet och förtroende – desto lägre förtroende för räddningstjänsten, ju mer skyddar individen sig.

⁹⁷ Knight, 2013.

Relationen mellan individ och stat

Från ett samhällligt perspektiv kan detta mönster vara problematiskt. Det finns en önskan hos räddningstjänsten att individer ska ta större ansvar för sin säkerhet. Samtidigt är det olyckligt om, och säkert inte heller det offentliga ambition att, individer tar ansvar på grund av att deras förtroende för räddningstjänsten är lågt. Men mönstret är inte okänt. Tidigare forskning om individers skydd mot naturkatastrofer har visat att låg tillit till myndigheter korrelerar med hög riskuppfattning och leder till att individer tar större ansvar för sin situation.⁹⁸ En tidigare svensk studie⁹⁹ har också visat att människor som bor i kommuner med långsammare responstid i högre grad upplever en risk att skadas i en bostadsbrand, något som då kan öka benägenheten att skydda sig själv.

Som nämnts tidigare är bostadsbrandskyddet en komplex apparat som bygger på ett gemensamt ansvar som fördelas mellan det offentliga och det privata. Det finns olika sätt för en sådan relation att fungera, och i Sverige är förtroende och tillit en grundbult för det samhällliga kontraktet.

Tilliten till människor i största allmänhet är hög i Sverige, och det finns också ett högt förtroende för samhällsinstitutioner,¹⁰⁰ även om det också finns tecken på en sjunkande tillit.¹⁰¹ Den stora

⁹⁸ Wachinger, Renn, Begg & Kuhlicke, 2013.

⁹⁹ Nilson & Mankell, 2022.

¹⁰⁰ Trägårdh, Wallman Lundåsen, Wollebæk & Svedberg, 2013.

¹⁰¹ Holmberg, 2020; Trägårdh, 2019.

variationen mellan olika kommuner i Sverige innebär också att hur väl lokala institutioner upplevs fungera varierar mellan kommuner.¹⁰² Graden av tillit till lokala samhällsinstitutioner och andra individer är alltså tätt kopplat till upplevelsen av kompetens och skyddsförmåga.

Centralt är att tillit och förtroende bygger i hög grad på om medborgare har uppfattningen att samhällsinstitutioner förmår möta hot och risker korrekt samt ta beslut om åtgärder som uppfattas som rimliga och acceptabla¹⁰³ snarare än om samhällsinstitutioner faktiskt har en sådan förmåga. I en studie av kommunmedborgarnas upplevda tillgänglighet och förtroende för samhällsinstitutioner framkom att faktisk (*objektiv*) tillgänglighet till välfärdstjänster inte korrelerade med förtroendet för desamma, medan den upplevda (*subjektiva*) tillgängligheten korrelerade med förtroendet.¹⁰⁴

Vad gäller räddningstjänsten så visar data att faktisk förmåga och upplevd förmåga är tätt kopplade. Datan indikerar att förtroendet kan sänkas i ett av två steg. En sänkning av förtroende sker vid en övergång från heltid till deltid, det vill säga, vid en lägre grad av professionalitet. En sänkning sker vid en sämre nivå av service, det vill säga vid långsammare responstider. Däremot sker det ingen "dubbelsänkning" om räddningstjänsten både har en lägre grad av professionalitet och levererar sämre service.

Från ett individuellt skyddsperspektiv syns också samma mönster. Det individuella skyddet är lägst när förtroendet och räddningstjänstens förmåga är som högst. Skyddet ökar sedan

¹⁰² Erlingsson & Wallman Lundåsen, 2021.

¹⁰³ Holmberg, 2020.

¹⁰⁴ Andersen & Trägårdh, 2022.

antingen vid en övergång från hel- till deltid, eller när heltidsräddningstjänsten inte fullt ut uppfyller förväntningarna. Däremot ökar inte det individuella skyddet ytterligare vid en långsam deltidsräddningstjänst.

Även om det är tydligt att ovannämnda förhållanden är korrelationer – inte kausala samband – är det uppenbart att oavsett hur datan delas vad gäller samhällets organisering eller förmåga påverkar förmågan hos den kommunala räddningstjänsten individers skydds beteende. Detta gör att individen och det offentliga är tätt sammankopplat i det brandförebyggande arbetet. Men det innebär också att samarbetet och ansvaret skiljer sig i olika kommuner.

För att återgå till figur 2 så är fördelningen av skydds beteende olika i olika typer av kommuner. Landsbygdkommuner har en större andel med *högt skydd* medan storstadskommuner har en lägre andel med högt skydd och en högre andel med lågt skydd. Enligt diskussionen ovan kan detta tolkas som att individer boende i storstadskommuner till större grad förlitar sig på räddningstjänstens agerande för att hantera en bostadsbrand medan boende på landsbygden tar ett större individuellt ansvar. Samtidigt som storstadskommunerna säkert uppskattar det höga förtroendet, tilliten och nöjdheten är det inte önskvärt för dessa kommuner att ha en betydande andel invånare med *lågt skydd*. Likaså är det sannolikt att mindre och mellanstora kommuner önskar att fler förflyttade sig från exempelvis *Varning, men inte släckning* till *högt skydd*. Med andra ord har olika kommuner olika utmaningar. Samtidigt så finns det i alla kommuntyper individer i samtliga grupper. De skilda geografiska, demografiska, kulturella och strukturella förutsättningarna gör dock att det inte kan finnas **en** lösning för alla kommuner att implementera för att exempelvis påverka eller kompensera skyddet för individer med *lågt skydd*.

Arbetet med att försöka öka det individuella skyddet, kompensera individers skydds beteende eller kompensera för begränsad kapacitet hos räddningstjänsten (det vill säga responstider), är utmanande. Som diskuterats tidigare finns mycket begränsad evidens för information och utbildning som en väg framåt för beteendeförändringar. Det finns också mycket som talar för att individers val att avstå från att implementera brandskydd är – för individen – ett rationellt och logiskt val. Många forskare har påtalat behovet av ett mer holistiskt arbetssätt, men frågan är hur det faktiskt ser ut i verkligheten? Med andra ord, hur arbetar samhället (i bred bemärkelse) för att uppfylla lagen om skydd mot olyckors intentioner och nollvisionens mål?

Samhällets brandsäkerhetsarbete

Som nämnts i introduktionen till denna skrift styrs samhällets brandsäkerhetsarbete av i huvudsak en lagstiftning och en vision. Både Lag (2003:778) om skydd mot olyckor (LSO) och Nollvisionen inom brandområdet som instiftades av Myndigheten för Samhällsskydd och Beredskap (MSB), 2010, har ett gemensamt mål: att ingen ska omkomma eller skadas allvarligt i bränder.

Tillsammans ska dessa policydokument styra den svenska räddningstjänstens arbetssätt, både primär- och sekundärpreventivt. Med andra ord finns inte en uttalad skiljelinje mellan det reaktiva och preventiva, utan de betraktas som sammanflätade. På detta sätt liknar angreppssättet det som finns inom hälso- och sjukvårdslagstiftningen, det vill säga att vårdapparaten inte enbart ska arbeta med att hjälpa medborgarna när de väl blivit sjuka eller skadade utan också arbeta för att förhindra sjukdomar och skador.

I realiteten är detta synsätt – både inom sjukvården och räddningstjänsten – något av en utopi. Dels finns en kultur som traditionellt fokuserat på reaktiva interventioner, dels lockas personer till yrket i huvudsak utifrån de reaktiva elementen, dels finns det ett element av motstånd till konceptet.

För att kunna diskutera individers och samhällets övergripande skydd mot bostadsbränder behöver de ramverk som styr verksamheten presenteras, om än överskådligt. Likaså behöver

räddningstjänstens organisationsstruktur beröras, inte minst utifrån de resultat som presenterats tidigare.

Lagen om skydd mot olyckor

Fram till 1986, då Räddningstjänstlagen (1986:1103) instiftades, benämndes räddningstjänsten som brandkåren och fokus för organisationen var enbart brandbekämpning. Med införandet av Räddningstjänstlagen och sedan Lagen om skydd mot olyckor, breddades uppdraget för att också innefatta andra samhällsliga räddningstjänstinsatser men även inkludera det preventiva ansvaret. Med andra ord togs ett mer holistiskt perspektiv.

I propositionen till Räddningstjänstlagen (Prop. 1985/86:170) uppges det att orsaken till det breddade uppdraget var att den tekniska utvecklingen inneburit att samhället löpte ökad risk för andra olyckor än bränder, samt att följderna av olyckorna blivit allvarigare. Men detta stämmer faktiskt inte. Sett utifrån dödligheten i bostadsbränder hade en nedgång i antalet döda redan påbörjats.¹⁰⁵ Stora brandolyckor var inte heller vanligare under 1980-talet.¹⁰⁶ Likaså, när det gäller andra typer av stora olyckor är motiveringen tveksam då inga vetenskapliga bevis finns för att antalet olyckor ökade under 1980-talet eller att konsekvenserna av dessa blivit allvarigare.

Breddningen av uppdraget kan snarare härledas till den utveckling som beskrivits tidigare, det vill säga att andra hot och risker i samhället minskat till en sådan grad att den brandrelaterade dödligheten blivit mer synlig. Problemet hade alltså blivit större i *relativa* termer även om problemet minskat i *absoluta* termer.

¹⁰⁵ Jonsson, Runefors, Särdaqvist & Nilson, 2016.

¹⁰⁶ Jonsson, 2018.

Förflyttningen från Räddningstjänstlagen (1986:1103) till Lagen (2003:778) om skydd mot olyckor handlade i sin tur i stora drag om att ändra synen på räddningstjänstens arbete. I huvudsak syftade lagändringen till att:

- Minska detaljreglering
- Införa målstyrning med lokal anpassning
- Tydliggöra ansvarsförhållanden

Genom detta skulle lagen leda till:

- Ett stärkt förebyggande arbete
- En ökad tvärspektoriell samverkan och samordning
- Mer lärande och systematisk förbättring

I förlängningen skulle detta leda till:

- Ett ökat skydd mot olyckor och skador

I en efterföljande uppföljning av lagstiftningen¹⁰⁷ konstateras det;

Den samlade slutsatsen är att flertalet av intentionerna bara infriats till viss del och att det finns stora skillnader mellan kommunerna. De effekter av LSO som skulle leda till ökat skydd mot olyckor och skador har inte infriats. Det totala antalet omkomna till följd av olyckor har inte minskat, antalet bränder som leder till räddningsinsats har inte heller minskat och försäkringsutbetalningar avseende egendomsskador på grund av bränder har ökat.

Enligt utvärderingen är ett stort problem i lagstiftningen att definitionerna av olika termer saknas. Enligt §1 ska lagen syfta *“till att, i hela landet, bereda människors liv och hälsa samt egendom och miljö ett, med hänsyn till lokala förhållanden, tillfredsställande och likvärdigt skydd mot olyckor.”* Vidare ska räddningstjänsten enligt §3

¹⁰⁷ Pütsep, Stenbäck & Lundqvist, 2015.

“planeras och organiseras så att räddningsinsatserna kan påbörjas inom godtagbar tid och genomföras på ett effektivt sätt.”

Termerna *tillfredsställande*, *likvärdiga*, *godtagbar* och *effektivt* är svårdefinierade. Men, en viktig poäng är att lagen inte betonar vem ska åstadkomma detta eller hur det ska ske. Detta är särskilt intressant utifrån den data som indikerar att ett mer omfattande personligt brandskydd är korrelerat med en lägre nivå av det samhälleliga skyddet. I synnerhet på landsbygden är en viktig komponent att individuella hushåll är förberedda och kapabla att hantera en bostadsbrand, åtminstone tills dess att räddningstjänsten anländer. Att anpassa det samhälleliga skyddet så att individer tar ett större ansvar (genom att minska professionaliteten eller responstider) kan därmed paradoxalt uppfylla lagens intentioner. Samtidigt finns det potentiellt allvarliga konsekvenser för de allra mest sårbara, som diskuterats tidigare.

Nollvisionen

Det svenska angreppssättet med ett starkt offentligt ansvar för brandsäkerhet, samt det övergripande samhällskontraktet mellan individ och stat, har spelat roll för införandet av en nollvision inom brandområdet. Att implementera en nollvision, det vill säga en övergripande strategi mot att ingen ska omkomma eller allvarligt skadas i en viss olycks- eller sektorstyp är en strategi som har sitt ursprung inom vägtrafiken¹⁰⁸ och är en strategi och metod som framförallt implementerats i Sverige. Strategin är starkt präglade av statsindividualismen och en informell och outtalad överenskommelse mellan individ och det offentliga samhället och innefattar följande punkter;¹⁰⁹

¹⁰⁸ Belin, Tillgren, & Vedung, 2012.

¹⁰⁹ Tingvall & Haworth, 2000.

- Att anta ett systemperspektiv där systemägaren är ytterst ansvarig för att folk skadas eller dör.
- Individer som befinner sig i systemet ska följa reglerna som är satta av systemägaren.
- Om individer inte följer regler på grund av bristande kunskap, acceptans eller förmåga, eller om skador uppstår, måste systemägaren vidta nödvändiga ytterligare åtgärder för att motverka att människor blir dödade eller allvarligt skadade.

Förutom dessa strategier ingår också två övergripande etiska principer i en nollvision;

- Liv och hälsa kan aldrig bytas ut mot andra fördelar inom samhället.
- När någon dödas eller allvarligt skadas måste nödvändiga åtgärder vidtas för att undvika att en liknande händelse sker igen.

Det är svårt att argumentera emot dessa punkter på en principiell mellanmännisklig nivå. Men, medan systemägaren är en välavgränsad och definierad organisation inom exempelvis trafikområdet, är det mindre tydligt inom brandområdet.¹¹⁰ I synnerhet gäller detta bostadsbränder där systemet är individers hem och där individen, snarare än staten, är systemägare. Tillgången till eller användandet av släckutrustning, möjlighet till evakuering, med mera är därmed baserat på individens val. Samtidigt säger nollvisionen att när en individ *“misslyckas med att följa regler på grund av bristande kunskap, acceptans eller förmåga, eller om skador uppstår, måste systemägaren (läs: det offentliga) vidta nödvändiga ytterligare åtgärder för att motverka att människor blir dödade eller*

¹¹⁰ Kristianssen, Andersson, Belin & Nilsen, 2018.

allvarligt skadade". Samma tankegångar finns även i andra policydokument. I MSB:s skrift *En nationell strategi för att stärka brandskyddet genom stöd till enskilda* (2010) där nollvisionen presenteras uppger myndigheten bland annat att;

Utgångspunkten för det offentliga åtagandet är att den enskilde, alltså individer och företag, har ett grundläggande ansvar för att skydda liv och egendom och att vidta förebyggande åtgärder. Den enskilde har ett primärt ansvar att skydda sitt liv och sin egendom och att inte förorsaka olyckor. Därför är det i första hand den enskilde som själv ska vidta och bekosta åtgärder i syfte att förhindra olyckor och begränsa sådana skador som kan uppkomma till följd av olyckor. Först om, och när, den enskilde inte själv eller med hjälp av någon annan kan klara av en situation har det allmänna ett ansvar att ingripa.¹¹¹

Sammantaget kan det tolkas som att individen eller den enskilde har ett huvudsakligt ansvar för det primärpreventiva arbetet medan det offentliga har ett slutgiltigt ansvar för det sekundärpreventiva arbetet.

Detta syns också i det relativt begränsade arbetet som skett vad gäller lagstiftning kring primärpreventiva åtgärder i bostäder. Till exempel skulle införande av sprinklers och nätanslutna brandvarnare vara möjliga att lagstifta om. Vidare skulle kvarboendepincipen som presenterats tidigare ifrågasättas om nollvisionens etiska principer skulle omfatta det primärpreventiva. Likaså, om *"liv och hälsa aldrig kan bytas ut mot andra fördelar inom samhället"* kunde också mer drastiska åtgärder faktiskt diskuteras, som till exempel om ett alkohol- eller rökningförbud bör införas, med tanke på dess avgörande roll i brandrisk.¹¹²

¹¹¹ MSB, 2010.

¹¹² Jonsson, Bonander, Nilson, & Huss, 2017.

Uppdelningen mellan den enskilde och det offentliga och dess ansvar på primär- eller sekundärprevention blir än mer tydligt då en hel del insatser och lagstiftning införts kring byggrelaterade regler, som utvecklingen av brandceller i byggnader. Denna typ av åtgärd är tydligt sekundärpreventiv då de kan förhindra uppkomsten av större bränder, men är relativt verkningslösa i att förhindra de dödsfall som nu dominerar i Sverige.¹¹³

Räddningstjänstens organisation

Vad gäller det offentliga brandskyddet är den svenska räddningstjänsten, förutom den statliga räddningstjänsten, som består av sex grenar,¹¹⁴ en kommunal angelägenhet. Den absoluta majoriteten av Sveriges kommuner driver antingen räddningstjänsten i egen regi eller genom kommunalförbund, och i vissa kommuner har man organiserat sig genom en gemensam, kommunövergränsande nämnd.¹¹⁵ I många kommuner finns också så kallade räddningsvårn, som består av frivilliga som tagits ut med tjänsteplikt, och som till skillnad från hel- och deltidsräddningspersonal inte har schemalagd beredskap.

Det fanns år 2023 totalt drygt 5 000 heltidsanställda med uttryckningstjänst i räddningstjänsten, och nära 11 000 deltidsanställda med samma funktion.¹¹⁶ Någon exakt siffra på antal som är anslutna till räddningsvårn eller frivilliga brandkårer

¹¹³ Runefors, Johansson, & van Hees, 2017.

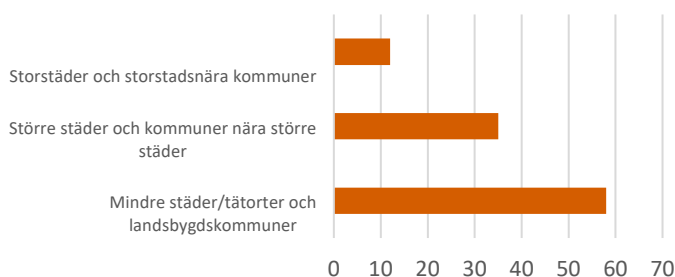
¹¹⁴ 1) Fjällräddningstjänsten och 2) efterforskning av försvunna personer svarar Polisen för, 3) flygräddningstjänsten svarar Luftfartsverket för, 4) sjöräddningstjänsten svarar Sjöfartsverket för, 5) miljöräddningstjänst till sjöss svarar Kustbevakningen för och slutligen, 6) räddningstjänst vid utsläpp av radioaktiva ämnen från kärntekniska anläggningar svarar Länsstyrelsen för.

¹¹⁵ MSB 2024.

¹¹⁶ MSB 2024.

saknas. Det finns däremot siffror på antalet värn i Sverige. En kartläggning från 2000 visar att det då fanns 253 räddningsvärn i 102 av Sveriges kommuner,¹¹⁷ att jämföra med 196 värn i 105 kommuner idag, men totalt finns 228 värn och frivilliga brandkårer i 123 kommuner. Det vill säga att antalet värn har minskat, men de har kommit att förekomma i fler kommuner, och räknas de frivilliga brandkårerna in i siffrorna är skillnaden mellan år 2000 och 2024 inte särskilt stor.

Figuren nedan visar hur räddningsvärnen är fördelade över olika kommuntyper, och den visar att de framför allt förekommer i mindre tätorter och landsbygdskommuner.

Figur 4. Förekomst av räddningsvärn indelat efter kommuntyp.

Även om inga exakta siffror på hur många som är anslutna till räddningsvärnen har presenterats på många år, var den tydliga trenden en avsevärd minskning i räddningsvärnstyrka när man tidigare registrerade antal anslutna till räddningsvärn.

Den största styrkan inom räddningstjänsten utgörs av deltidare, som alltså utgör nära två tredjedelar av den totala räddningstjänsten med uttryckningstjänst. Som nämnts tidigare

¹¹⁷ Räddningsverket 2001, s. 29.

har norska studier visat att deltidsstyrkor har en positiv inverkan på förtroendet som kommunmedborgarna har för räddningstjänst. Även om datan som presenterats för Sverige ifrågasätter denna relation, reflekterar också svenska räddningstjänstens företrädare över att deltidsbrandmannaskapet kan ha en betydelse för det upplevda förtroendet. En informant som representerar räddningstjänsten uttrycker sig så här:

Deltidsbrandmän är ju involverade i samhället på flera plan. Folk vet ju vilka som är med och vad den [kåren] går för.

En annan informant som representerar räddningstjänsten säger:

Vi har ju deltidstationerna ute och där är man ju en del av samhället. Det är en fantastisk organisation, man gör det på sin fritid med ganska ringa ersättning. Man är närvarande och hjälper egentligen sin närmaste granne. Alla vet vilka som ingår [i kåren] på den lilla orten.

Även om antalet deltidsbrandmän inte har minskat nämnvärt – år 2014 var 10 707 anställda som RiB av totalt 15 618 med utryckningstjänst, att jämföra med år 2023 då 10 894 var anställda som RiB av totalt 15 949 i utryckningstjänst¹¹⁸ – upplever många kommunala räddningstjänster att det är svårt att bemanna deltidstationer runt om i landet. Satsningar har gjorts för att öka rekryteringen av deltidsbrandmän, eftersom deltidsbrandmän utgör en kostnadseffektiv lösning där man får kvalificerad arbetskraft till en rimlig kostnad. Dessutom, utifrån resultaten tidigare ökar det individuella brandskyddet. Denna modell har enligt en intern rapport från MSB varit under hot under en längre tid, främst på grund av svårigheter att rekrytera och behålla deltidsanställda. Både demografiska förändringar och förändringar på arbetsmarknaden bidrar till dessa utmaningar.¹¹⁹

¹¹⁸ MSB, 2024.

¹¹⁹ MSB, 2022.

På senare tid har räddningstjänsten också genomgått omorganiseringar, då man bland annat infört *Ett enhetligt ledningsystem* (ELS) (MSB, 2021). Projekt ELS startades 2018 som svar på statens utredning om en effektivare kommunal räddningstjänst (SOU 2018:54). Utredningen betonade behovet av att svensk räddningstjänst förbättrar sin förmåga att samordna och effektivt leda komplexa och simultana insatser, samt att bibehålla beredskapen. Det behövdes en starkare förmåga i räddningsinsatser och beredskapsproduktion för att öka skyddseffekten. En enhetligare organisation under insatser skulle också underlätta mottagandet av externa resurser och samverkan. Just samverkan, har som vi ska se i nästa avsnitt, legat på agendan sedan lång tid tillbaka.

Det offentliga i samverkan – en kort historisk tillbakablick

Frivillighet har utgjort en central del av brandbekämpningen sedan lång tid tillbaka i historien och professionaliseringen av brandkårerna är ett relativt modernt fenomen, då de första yrkesbrandkårerna uppstod under 1870-talet.¹²⁰ Från och med 1920-talet, då brandstadgan antogs, var varje stad skyldig att inrätta ett brandförsvaret bestående av både en yrkesbrandkår och en frivillig borgarbrandkår. Under 1940-talet utökades stadgan till att omfatta Sveriges samtliga kommuner, även om den såg delvis annorlunda ut. Den första brandlagen och stadgan som såg lika ut för både stad och landsbygd antogs under början av 1960-talet, efter betänkande och revision från mitten av 1950-talet.¹²¹ Geografiska skillnader har med andra ord följt med genom historien, där storstäderna har professionaliserats i snabbare takt än landsbygden – där istället frivilliga krafter i en slags hjälp-till-självhjälps-anda har stått för det brandsläckande och förebyggande arbetet. Gradvis har arbetet professionaliserats, i termer av krav på utbildning, kvalitet och jämlikhet.

Utvecklingen när det gäller frivillig räddningstjänstverksamhet följer den utveckling som syns när det gäller frivilligsektorn generellt i Sverige. Efter andra världskriget började kommunerna ses som viktiga verktyg för att driva efterkrigstidens

¹²⁰ SOU 2018:54, s. 58.

¹²¹ SOU 2018:54, s. 59.

väl-färdsprojekt och mycket av det som tidigare hade skötts av ideella organisationer togs nu över av det offentliga, och föreningarna blev i större utsträckning samarbetspartners.¹²² I berättelsen om välfärdsstatens utveckling framstår det ofta som att det innan dess fanns en stor frivilligsektor som utarmats som en konsekvens av välfärdsstaten, men faktum är att frivilligsektorn är fortsatt stark i Sverige, också i jämförelse med andra länder.¹²³ I forskning om civilsamhället har mindre uppmärksamhet däremot riktats mot den typ av organisationer som är aktiva inom det brandförebyggande arbetet. Också de frivilliga försvarsorganisationerna finns det mindre forskning om, med några undantag. Inte minst har myndighetsperspektivet dominerat – det vill säga; hur kan det offentliga nyttja civilsamhällets resurser i den egna verksamheten.¹²⁴

De senaste decenniernas utveckling där det offentliga monopolställning utmanats när det gäller välfärdstjänster¹²⁵ kan tolkas som en återgång till äldre system, där civilsamhället som privat aktör spelade en större roll. Men reformerna från 1990-talet och framåt har framförallt inneburit att vinstdrivande företag etablerat skolor, äldreboenden och vårdcentraler. Även räddningstjänst i kommersiell regi utreddes under början av 90-talet, då utredningen “Räddningstjänst i samverkan och på entreprenad” presenterades. I samma anda som marknadisering av skola och sjukvård realiserats var ambitionen att stimulera effektivitet inom den kommunala räddningstjänsten genom konkurrens. Enligt förslaget skulle kommuner kunna anlita entreprenörer för räddningstjänst, efter danskt exempel.¹²⁶ Förslagen ledde inte till någon omfattande omstrukturering av

¹²² Se exempelvis Wijkström 2012, s. 17.

¹²³ von Essen & Svedberg, 2022.

¹²⁴ Johansson, Karlsson, Oscarsson & Danielsson, 2015; Strandh 2019.

¹²⁵ Sundström & Pierre 2009.

¹²⁶ SOU 1994:67.

räddningstjänsten mot ökad entreprenadverksamhet på nationell nivå. Istället kom räddningstjänsten att fortsatt vara i huvudsak en kommunal angelägenhet.

Reformerna som gällde skola, vård och omsorg öppnade också för ideella aktörer, men dessa har av olika skäl tagit en mer marginell roll jämfört med de kommersiella aktörerna.¹²⁷ Likväl syns en förändring när det gäller förväntningar på civilsamhället. Folk rörelser som traditionellt fungerat som intresseorganisationer och kravställare har i allt större utsträckning kommit att uppfattas som producenter av välfärd och andra samhällsnyttor. Istället för att enbart ställa krav på det offentliga, har många ideella organisationer blivit leverantörer av tjänster genom att ta på sig uppdrag på entreprenad. Samtidigt har systemen för överföring av medel förändrats, från bidrag till ersättning, vilket ytterligare påverkat dessa organisationers självbild och funktion.¹²⁸

¹²⁷ Vamstad, 2024.

¹²⁸ Wijkström, 2012.

Samverkan idag

När det gäller frågan om samverkan idag, tycks det finnas en tydlig rangordning av vilka aktörer som räddningstjänsten prioriterar att samarbeta med. Både handlingsprogrammen enligt LSO och intervjuer med räddningstjänstens företrädare visar att samverkan huvudsakligen sker med andra offentliga aktörer, som andra kommunal förvaltningar, regioner och närliggande kommunala räddningstjänster. Med andra ord, aktörer som också nämns vad gäller samverkan i LSO. Näringslivet nämns därefter, medan civilsamhället hamnar på en stabil tredjeplats. Detta speglar en viss prioriteringsordning där gränsöverskridande samarbeten mellan kommuner är vanliga och eftersträvas, både i lagtexter och enligt handlingsprogrammen.

En av de intervjuade beskriver en trend mot ökad samverkan, där målet är att effektivisera den egna verksamheten. Informanten uttrycker det så här:

Man vänder på varje sten för att effektivisera [...] vi jobbar ju mycket mer nära varandra och vi försöker samordna så mycket rutiner och dokumentation, särskilt i ledningsfrågor, för att jobba på likvärdigt sätt och det är klart att då är det ju också lättare att kroka arm, när man har lika arbetssätt. Ensam är inte stark i de frågorna utan vi måste samarbeta.

Den pågående omorganiseringen för att inrätta större och centraliserade ledningssystem enligt ELS har bidragit till denna utveckling. Strävan efter samordning har dock inte enbart positiva sidor. Samma person reflekterar över att det finns risker

att samordningen går för långt, särskilt när det gäller administrativa aspekter:

[...] där finns det samordningsvinster men sedan kanske det tappar över till slut där man tappar fokus på kärnfrågorna och tittar mer på det ekonomiska.

Informanten arbetar inom räddningstjänsten i en tätortskommun som är organiserad genom ett förbund, där ytterligare en kommun ingår, vilket gör att perspektivet på samverkan präglas av större organisatoriska sammanhang. En annan informant, som är verksam inom räddningstjänsten i en glesbygdskommun, framhåller fördelarna med att tillhöra en mindre organisation:

Genom att vi är i kommunal regi har vi ju närheten till kommunen i övrigt – vi jobbar tätt med dem i samband med krisberedskap exempelvis. Det är korta kontaktvägar.

Denna närhet möjliggör snabba beslut och en smidig samverkan med andra delar av kommunens verksamhet. Samtidigt menar samma person att det finns fördelar med större samverkansorgan, särskilt när det gäller kompetensutveckling:

När det gäller det förebyggande arbetet, med utbildning av brandmän och befäl, även tillsyn och de här bitarna – där finns mer profession, kunskap och rutin [i den större organisationen].

Strävan efter interkommunal samverkan är inget nytt fenomen. Ur statliga utredningar kan man sedan åtminstone 1960-talet läsa att den typen av effektiviseringsförslag lagts på den politiska agendan vid flertalet tillfällen.¹²⁹ I utredningen kring en förändrad brandlagstiftning från 1960-talet skriver man exempelvis att särskilda släckningsavtal mellan kommuner är vanligt förekommande, och att samverkan är och kommer förbli

¹²⁹ Se exempelvis 1960:34, SOU 1971:50, SOU 1994:67, s. 46.

fortsatt viktig.¹³⁰ I en utredning som genomförs tjugo år senare är samverkan fortsatt tydligt på dagordningen, och man ser att räddningstjänstens resurser behöver stärkas, men att detta behöver ske genom utökad interkommunal samverkan och samverkan med andra aktörer, för att hålla kostnaderna nere.¹³¹ Även om samverkan med civilsamhällsorganisationer inte hamnar högst upp på dagordningen, omnämns de ändå i de lokala handlingsprogrammen och intervjuerna med företrädare för räddningstjänsten. I nästa avsnitt presenteras föreningar som ofta förekommer.

Frivilligorganisationerna i samverkan med räddningstjänst

De civilsamhällsorganisationer som nämns när det kommer till samverkan med den offentliga räddningstjänsten är enligt de kommunala handlingsprogrammen exempelvis Svenska sjöräddningssällskapet (SSRS), Bilkåren och Frivilliga brandkåren, där SSRS är den största organisationen. Organisationen bildades i början av 1900-talet, och dess medlemsutveckling motsäger upplevelser av minskande engagemang. Organisationen fördubblade sina medlemmar från mitten av 00-talet fram till 2015, och har idag 144 000 medlemmar, jämfört med strax över 100 000 år 2015.¹³² Genom avtal med staten (Sjöfartsverket) ombesörjer organisationen mycket av räddningsaktionerna som sker i hav och större sjöar, men engagerade kan också bistå den kommunala räddningstjänsten vid olyckor och brand.

¹³⁰ SOU 1960:34.

¹³¹ SOU 1983:77, s. 263ff.

¹³² SSRS, 2023, www.ssrs.se

Bilkåren är en i jämförelse mindre organisation, och samlar cirka 5 400 medlemmar runt om i Sverige.¹³³ Bilkåren är en del av de 18 frivilliga försvarsorganisationer som har ett särskilt uppdrag att stödja totalförsvaret, men är också enligt de kommunala handlingsprogrammen enligt LSO en aktör som samverkar med den offentliga räddningstjänsten i deras arbete. Frivilliga resursgruppen (FRG) är i sin tur en organisation som samlar frivilliga försvarsorganisationer på lokal nivå och samverkar med kommuner när förstärkning behövs. Lokala FRG:er finns i lite över hälften av Sveriges 290 kommuner.

Andra aktörer aktiva inom fältet är exempelvis Brandskyddsföreningen – en ideell förening med ambition att bedriva opinionsarbete i brandsäkerhetsfrågor. Föreningen grundades år 1919 och arbetar för att förbättra brandskyddet i Sverige genom information, utbildning och samarbete med myndigheter och näringsliv. Efter andra världskriget breddades verksamheten till att även omfatta skydd mot andra olyckor. Inom civilsamhällesforskningen betraktas de som en ”röst”-organisation, snarare än en ”service”-organisation, men man tillhandahåller även utbildningar. Till exempel sköts en del av samordningen av Civila insatspersoner (CIP) av Brandskyddsföreningen. CIP beskrivs som ”övad frivillighet”, eller annorlunda uttryckt; som semi-professionella frivilliga.¹³⁴ Semi-professionella beskrivs som icke-anställda inom räddningstjänsten eller krishanteringsfältet, men med viss formell utbildning och erfarenhet inom området. Dessa individer har alltså en högre kompetensnivå än andra medborgare, men de är inte lika specialiserade eller yrkesverksamma som professionell räddningstjänstpersonal. Semiprofessionella kan till exempel vara personer som arbetar på frivillig basis inom räddningstjänst,

¹³³ Bilkåren 2024, www.bilkaren.se

¹³⁴ Pilemalm, 2020.

sjukvård eller säkerhet, eller som har genomgått specifika utbildningar för att kunna agera som förstainsatspersonal.

Räddningsvärnen och den frivilliga brandkåren

När vi diskuterar civilsamhällets roll i välfärden tenderar vi att betrakta det som en enhetlig aktör med en homogen funktion, vilket inte ger en rättvisande bild. Presentationen av organisationer ovan är ett tecken på detta – de fyller olika funktioner och är organiserade på olika sätt. Civilsamhället är snarare uppdelat i flera mellanskikt och hybridformer, där man använder begrepp och organiseringsprinciper från den frivilliga sektorn, men arbetet är inte alltid ideellt.

Delar av den frivilliga räddningstjänsten är ett bra exempel på denna hybridform. Det är ofta ideella organisationer med föreningsstruktur, men med krav på utbildning och ersättning vid utryckningar. De beskrivs ofta som den kommunala räddningstjänstens ”förlängda arm” och fungerar som en förstärkningsresurs till hel- och deltidsstyrkor. De ingår i räddningstjänstorganisationen, och kan därför inte helt betraktas som en samverkanspart. De finns ofta i perifera delar av kommuner och består av frivilliga som tagits ut med tjänsteplikt, men till skillnad från hel- och deltidsräddningspersonal har de ingen schemalagd beredskap. När de får larm rycker de ut i den mån de kan. Även om räddningsvärn kan upprätthålla en hög disciplin vid utryckningar, varierar både organiseringen och disciplinen mellan olika värn.¹³⁵

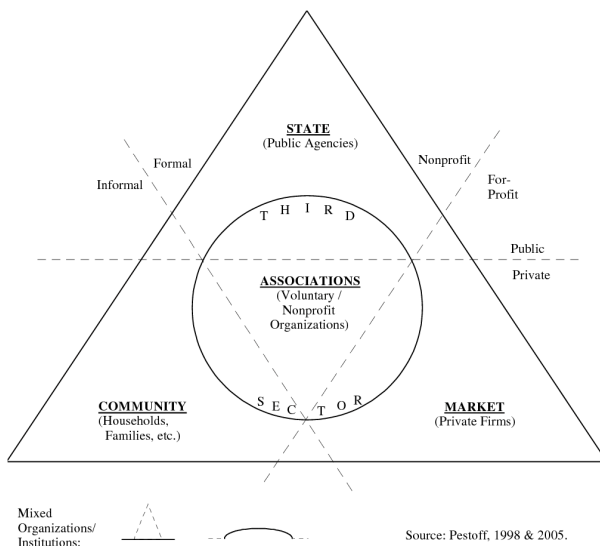
Även om de organiseras som ideella föreningar utgår ersättning för deras insatser, vilket gör att de hamnar i ett gränsland mellan frivilligorganisationer och offentlig sektor. Jämför exempelvis med Svenska Sjöräddningssällskapet, där arbete utförs helt

¹³⁵ SOU 2018:54, s. 74

ideellt. Detta väcker frågor om vad som egentligen räknas som frivillighet och civilsamhällets delaktighet. Är det organisationsformen, eller huruvida det utgår ekonomisk ersättning, som avgör vad som är frivilligt arbete? Dessa distinktioner är viktiga, inte minst inom civilsamhällesforskningen.

Civilsamhället som begrepp

Flera förslag att beskriva relationerna mellan civilsamhället och det offentliga har lagts fram under åren – ofta genom teoretiska figurer. En figur som fått särskild spridning är den som är framtagen av statsvetaren Victor Pestoff.¹³⁶

Figur 5. En teoretisk modell av civilsamhället i förhållande till stat och marknad.

¹³⁶ Pestoff, 1998.

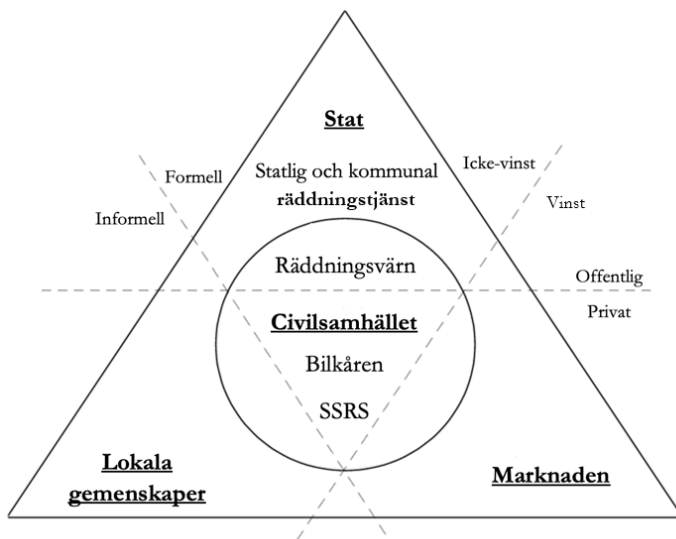
Modellen beskriver hur det civila samhället, eller den tredje sektorn som det kallas i figuren, gränsar till sfärerna marknad, lokala gemenskaper (*community*) och stat. Den horisontella linjen skiljer mellan offentliga och privat. På den andra ledden gör Pestoff dels en uppdelning mellan vinst- och icke-vinstdrivande för att skilja mellan staten och marknaden, dels en uppdelning mellan formellt och informellt för att skilja staten från lokala gemenskaper. Vad som därmed kännetecknar staten enligt denna modell är att den är offentlig, formell och icke-vinstdrivande, det som kännetecknar de lokala gemenskaperna är att de är privata och informella och motsvarande egenskaper för marknaden är att den är privat och vinstdrivande. Till sist, och av störst vikt för denna undersöknings skull, finns all uppräknad karaktäristika inom sfären civilsamhället.

För att exemplifiera detta i räddningstjänstens arbete kan en internationell utblick vara på sin plats. I Danmark drivs en stor del av räddningstjänsten av privata, vinstdrivande aktörer – något som inte existerar i Sverige i den bemärkelsen.¹³⁷ Där skulle delar av verksamheten placeras i det högra hörnet av Pestoffs modell. I Tyskland är en stor del av räddningstjänsten organiserad genom frivilliga, bortsett från i de större städerna, vilket innebär att verksamheten placeras i den inre cirkeln i modellen,¹³⁸ och i det svenska exemplet är den absolut största delen av räddningstjänsten organiserad i offentlig regi – i toppen av modellen. Men det finns alltså enligt Pestoffs modell delar av det civila samhället som är privat och offentligt, icke- och vinstdrivande, formell och informell, vilket skulle tala för att betrakta exempelvis räddningsvärnen och frivilligbrandkåren som en del av det civila samhället, i den övre delen av cirkeln.

¹³⁷ SOU 2018:54, s. 189.

¹³⁸ Deutscher Feuerwehrverband, 2024, www.feuerwehrverband.de

Nedan har vi med inspiration från Pestoffs figur skapat en variant som visar hur aktörer inom den svenska räddningstjänsten kan placeras.

Figur 6. En teoretisk modell av civilsamhället i förhållande till stat och marknad vad gäller svensk räddningstjänst.

För att förklara varför civilsamhället finns som aktör inom verksamhetsområden som enligt många samhällskontrakt ombesörjs av staten, har *government failure*-teorin presenterats. Enligt teorin har staten, som eftersträvar jämlikhet och tillhandahållande av välfärd som täcker medianens behov, inte möjlighet att tillfredsställa behov kopplade till särintressen, och här kommer det civila samhället in. I civilsamhället finns resurser kopplade till ambitioner att bejaka särintressen och utveckla verksamheter för specifika grupper, vilket inte kan vara en

uppgift för den generella välfärd som staten tillhandahåller.¹³⁹ Det är exempelvis tydligt att social utsatthet är föremål för flera insatser som görs inom ramen för det civila samhället, snarare än staten.

Tidigare forskning har visat hur vissa "nischer"; som stöd till de mest utsatta, exempelvis genom att driva härbärgen, soppkök och dagverksamheter för hemlösa, fortsatt är civilsamhällets verksamhetsområden.¹⁴⁰ Även om detta inte är direkt överförbart på räddningstjänstens verksamhetsområden finns det, både i teorin och i praktiken, möjligheter för det offentliga att låta en del av räddningstjänstens arbete skötas av ideella – särskilt i landsbygdsområden där avstånden är särskilda långa. Det kan i så fall sägas utgöra en av dessa nischer, där civilsamhället har särskild potential.

Professionella frivilliga?

På motsvarande sätt som man kan tala om government failure, har forskningen diskuterat *voluntary failure*,¹⁴¹ som beskrivs som otillräcklighet, partikularism, paternalism och amatörism. Farhågan är att den frivilliga insatsen blir ”flyktig”, ”ostabil” och ”amatörmässig”.¹⁴² Teorin används för att förklara att det offentliga träder in i civilsamhällets ställe därför att kvaliteten som levereras inte är tillräcklig,¹⁴³ men den kan också användas för att förklara varför samverkan med civilsamhället är begränsad, och förklara inställningar hos den andra samverkansparten – i detta exempel den kommunala

¹³⁹ Lecy & Van Slyke, 2012.

¹⁴⁰ Johansson, Arvidson, Johansson & Nordfeldt, 2019; Knutagård, Nordefeldt & Larsson, 2007; Lundström 2004; Olsson, 2007.

¹⁴¹ Salamon 1987; 1990.

¹⁴² Skov Henriksen 1996, s. 114.

¹⁴³ Salamon 1987; 1990.

räddningstjänsten. Samtidigt ska sägas att den typ av frivillighet som rymms i organisationerna som är aktuella för räddningstjänsterna att samverka med beskrivas som ”skills-based volunteering”,¹⁴⁴ eller kompetensbaserad frivillighet översatt till svenska. Kompetensen utvecklas delvis inom organisationen, men alla som ingår i FRG genomgår exempelvis också en utbildning som tillhandahålls av MSB. Kompetensen kan också finnas sedan tidigare. Det är med andra ord en form av frivilligarbete där individer använder professionella färdigheter för att bidra till ideella organisationer, och skiljer sig från traditionellt volontärarbete där insatserna ofta är mindre specifika. På detta sätt har risken för vissa aspekter av voluntary failure, i synnerhet risken för amatörism och instabilitet, minskat i dessa organisationer.

Trots detta, visar genomgången av handlingsprogrammen och intervjuerna med räddningstjänstens företrädare att just farhågan kring ett mindre mått av professionalitet är en orsak till att civilsamhällesaktörer inte är en självklar samverkanspart.

I arbetet med att utveckla samverkan med frivilliga aktörer är det viktigt att det är tydligt vad frivilliga kan hjälpa till med och vad som är uppgifter som enbart professionella bör hantera.

Så står det i ett av de undersökta handlingsprogrammen och en informant som representerar räddningstjänsten förklarar varför samverkan med civilsamhället inte sker i större utsträckning:

Det får inte kosta mer än det ger, därför vill man att de ska vara så självgående som möjligt. De ska förstå vårt system, hur vi organiserar oss och var de jackar in i vår verksamhet, så att de är så självförsörjande som möjligt. Vi är egentligen organiserade för att

¹⁴⁴ Dempsey-Brench & Shantz 2021.

hantera vårt eget. Ska vi plocka in ytterligare resurser som inte är självgående så blir det en belastning på vårt system.

Resonemanget understryker att civilsamhällets engagemang ofta förutsätts vara självgående och okomplicerat för att inte belasta den ordinarie verksamheten inom räddningstjänsten, vilket även tidigare studier har visat.¹⁴⁵ Resonemanget kring att det offentliga undviker att nyttja frivilliga aktörer med anledning av att man upplever att kompetensen finns inom den egna organisationen finns också i tidigare studier.¹⁴⁶ Enligt en informant som representerar en frivilligorganisation upplever också de att anledningen till att samverkan inte sker i högre utsträckning är att kompetensen anses finnas i räddningstjänstens organisation:

De senaste fem åren att vi har pratat om samverkan, och att det hade varit bra om vi hade kunnat göra det, men räddningstjänsten vill inte släppa ifrån sig, de vill ju sköta det där och är jätteduktiga på det. [...] Räddningstjänsten tycker att de alltid har varit liksom bättre.

På frågan om vad som kan upplevas som problematiskt i samverkan med civilsamhällesaktörer i jämförelse med andra aktörer svarar en informant från räddningstjänsten:

Det jag kan se som problematiskt med det civila är att... alla andra samverkanspartner övar vi ihop med kontinuerligt och vi skalar upp. Det gör vi inte med [frivilligorganisationer], utan där är det mer att vi försöker få grepp om deras verksamhet, vad kan de bistå med, vad har de för resurser, men vi övar ju aldrig det skarpt, utan det blir ju den dagen när vi väl står där, då får vi reda på läget. Vi vet egentligen inte vad deras kapacitet är.

En respondent från en frivilligorganisation aktiv i samma kommun delar bilden, och säger:

¹⁴⁵ Johansson, Karlsson, Oscarsson & Danielsson, 2015.

¹⁴⁶ Asp, 2015.

Utmaningen är ju att vi inte är samövade - vi vet vad vi kan och har en hel del erfarenhet från praktiska insatser där vi har varit involverade i - men sen har vi en del nya medlemmar, som kanske inte har så mycket erfarenheter av just det här, men som är intresserade eller kunniga inom andra områden också. Därför skulle man ju vilja kunna öva ihop [med räddningstjänsten]någon gång, då och då.

Med andra ord skulle förmågan och kompetensen förstärkas i frivilligorganisationerna om samordning av övningar och ökad dialog kom på plats. Graden av professionalitet i skarpt läge och den förväntan räddningstjänsten kan ha på de frivilliga kunde enligt respondenterna säkerställas om dessa inkluderades mer i räddningstjänstens ordinarie verksamhet. Men citaten visar också att det är just risken för voluntary failure, här kopplat till kapacitet, som är en bidragande orsak till att man från räddningstjänstens sida inte ser civilsamhällesorganisationer som en naturlig samverkanspart.

En informant som representerar en frivilligorganisation i en medelstor kommun med en skärgård beskriver samverkan som sparsam, men att man upplever att den har ökat efterhand som organisationen professionaliserats. Skiljelinjen mellan professionalitet och frivillighet understryks i intervjuerna och handlingsprogrammen som har undersökts. Samtidigt pekar resultaten som presenterats ovan mot att räddningstjänsten ibland inte har möjlighet att uppskatta risken för voluntary failure, eller graden av professionalitet i de frivilliga organisationerna – eftersom man inte övar ihop.

Samverkan som teoretisk modell

Mot bakgrund av det ovan beskrivna, utgår vi ifrån en modell framtagen av Stein Kuhnle och Per Selle¹⁴⁷ och vidareutvecklad av Lars Skov Henriksen. Modellen beskriver interaktionsmönster kopplade till frivilligorganisationers relation till offentliga aktörer. Det kan sägas utgöra förutsättningar för samverkansrelationen.

Tabell 3. Samverkan som teoretisk modell.

	Närhet	Avstånd
Beroende	Integrerat beroende "Entreprenörsrelation"	Separerat beroende "Privat samverkansrelation"
Oberoende	Integrerad autonomi "Kritiskt samarbete"	Separerad autonomi "Autonom samverkansrelation"

Skov Henriksen beskriver integrerat beroende som en "entreprenörsrelation" som präglas av tät kontakt och ett förhandlat kontrakt. Integrerad autonomi beskrivs som ett "kritiskt samarbete", med tät kontakt där det också ryms kritik. Separerat beroende beskrivs som en "privat samverkansrelation", där det finns ett avstånd mellan parterna men också ett beroende, och slutligen beskrivs separerad autonomi som en "autonom samverkansrelation", med både avstånd och oberoende.¹⁴⁸

För att konkretisera relationerna skulle en entreprenörsrelation kunna vara den mellan en kommun och frivilliga resursgrupper, där uppgift och kompensation är tydligt definierat. Denna typ av samverkan är enligt räddningstjänstens företrädare den som

¹⁴⁷ Kuhnle & Selle, 1992.

¹⁴⁸ Skov Henriksen, 1996, s. 165ff.

fungerar enklast med civilsamhället och verkar alltså vara eftersträvansvärd.

Det kritiska samarbetet kan vara samma relation, utan knutna medel, vilket skulle kunna vara andra frivilligorganisationer med regelbunden samverkan med kommunens räddningstjänst, exempelvis Svenska sjöräddningssällskapet eller Brandskyddsföreningen. Dessa kan sägas ha en separerad autonom samverkansrelation – där man står utan medel från kommunen och själv styr över sitt uppdrag. Här verkar man snarare arbeta i silos – med tydligt definierade ansvarsområden.

I den privata samverkansrelationen får organisationen medel från kommunen, men verksamheten som ska bedrivas bestäms av organisationen själv, vilket gäller exempelvis idrotts- eller kulturföreningar.

Den autonoma relationen står fri både från kommunens inblandning i verksamheten och utan ekonomiskt stöd, vilket skulle kunna vara samma typ av förening som nämnts tidigare, men som inte söker föreningsbidrag från kommunen.

En typ av frivilliginsats som delvis skiljer sig från exempelvis bilkåristerna eller sjöräddningssällskapet är vad vi kallar grannsamverkansorganisationer. Det kan exempelvis röra sig om ett antal hushåll som går samman för att hjälpa varandra vid uppkomna bränder som riskerar att ödelägga åkrar, skog och betesmark. Representanter för grannsamverkansorganisationer har inte intervjuats, men en representant från räddningstjänsten säger följande kring denna typ av organisation:

De drivs ju delvis av ett egenintresse. Ena dagen är det grannens skog som brinner och nästa dag är det den egna skogen.

Överenskommelsen är vad man inom civilsamhällesforskning betraktar som ”vi för oss”, snarare än ”vi för dem”,¹⁴⁹ något som FRG kan sägas utgöra.

¹⁴⁹ Mankell 2020, s. 31.

Likvärdigt skydd

Uppdelningen mellan stad och land är en tacksam uppdelning, och flera analyser av data följer av uppdelningen. Vi kan exempelvis se att utryckningstider följer uppdelning mellan tät- och glesbygd, med de kortaste utryckningstiderna i kommuner som Malmö och Stockholm med kranskommuner och de längsta utryckningstiderna i stora glesbygdskommuner som Arjeplog och Jokkmokk.¹⁵⁰ I MSB:s handbok för LSO adresseras civilsamhällets potential att våga upp för längre responstider i vissa delar av kommunen. Här nämns först och främst möjligheten att utbilda enskilda individer i brandhantering för att minska riskerna, i andra hand införande av civila insatspersoner och därefter organiserade frivilliga¹⁵¹. Vid en undersökning av de lokala handlingsprogrammen framstår inte heller frivilligorganisationer (räddningsvårn och frivilligkårer undantagna) ha en särskilt framträdande roll i att täcka upp för delar av kommunerna som har längre responstider.

I och med den svenska decentraliserade modellen bär kommunerna ett stort ansvar för att tillhandahålla olika typer av samhällsservice. Samtidigt står de svenska kommunerna, till följd av demografiska förändringar och finansieringspolitiska faktorer, inför betydande utmaningar. Kommunerna påverkas av dessa förändringar på ett varierande sätt eftersom skillnaderna i framtida skatteunderlag och de demografiskt relaterade behoven

¹⁵⁰ Enligt treårsmedel med data från Kolada, 2023.

¹⁵¹ MSB, 2021.

av välfärdstjänster varierar mellan olika kommuner, samtidigt som förutsättningar för kompetensförsörjning ser olika ut i olika kommuner. Att den upplevda tillgängligheten spelar en stor roll för huruvida kommunmedborgarna känner förtroende för den kommunala servicen är oroväckande i tider då allt fler institutioner centraliseras – en utveckling som också påverkar räddningstjänsten. Tidigare studier visar också att oron för sämre tillgång till kommunal service är större i mindre orter och landsbygdskommuner jämfört med storstadskommuner.¹⁵²

Deltidsstyrkor i Sverige är i genomsnitt fem minuter långsammare än heltidsstyrkor¹⁵³ men kan på landsbygden vara betydligt långsammare än så. Även om dessa olikheter accepteras av allmänheten¹⁵⁴ är det uppenbart att intentionen med lagen om skydd mot olyckor; att det ska vara ett likvärdigt skydd i hela landet, är svår att uppnå utan att frivilliga eller civilsamhället täcker upp för det brister i det offentliga.

När vi frågade en informant som representerar räddningstjänsten om hur denne tror att man resonerar kring likvärdigt skydd blir svaret:

Vi har inventerat var behovet finns [i de delar av kommunen med längre framkörningstider], och där har vi byggt upp brandskyddsdepåer – dels för att vi ska ha material när kommer ut så att vi slipper lasta, men den största anledningen är för att den enskilde och samhället med grannar ska kunna göra en insats. Vi genomför årligen utbildning i vad som behövs – pulversläckare, larma och varsko grannar, och sedan förstärka upp.

Civilsamhället som alternativ till individens eget ansvarstagande lyfts inte fram. Det är först och främst individens ansvar att

¹⁵² Andersen & Trägårdh, 2022.

¹⁵³ Mattsson & Juås, 1997.

¹⁵⁴ Sandin & Wester, 2009.

förhindra brand, och steg två utgörs av förstärkning av räddningstjänstorganisationen, med heltidsstyrkor, deltidsstyrkor och räddningsvårn. Kan denna förstärkning inte agera tillräckligt snabbt förflyttas ansvaret tillbaka till individen, fast i ännu större utsträckning. På frågan om detta verkar påverka förtroendet för räddningstjänsten, mot bakgrund av att den ska vara jämlik oavsett var i landet man bor, svarar informanten från räddningstjänsten:

Nej, det är något man tar med sig när man flyttar ut. Nu har jag själv gjort valet att inte ha tjugofyrasju-tryggheten som man har i stan. Det är en förtroendefråga, vi [räddningstjänsten] vet att det är vårt ansvar, men där har vi långa framkörningstider, så den enskilda måste hantera sitt eget, och ansvara för det.

Att detta är fallet tyder också resultat som presenterades tidigare på – att personer i hög utsträckning anpassar brandskyddet efter den egna kontexten.

När kommer det civila samhället in?

Det civila samhället har en roll att spela, även om det inte direkt framkommer i handlingsprogrammen enligt LSO eller i intervjuerna. Det handlar om den traditionella påverkansrollen, där bland andra Brandskyddsföreningen agerar som informationskanal och försöker uppmana till en större medvetenhet kring brandsäkerhet. Detta är en viktig del av det preventiva arbetet – att informera och försöka påverka individer att ta sitt ansvar när det handlar om brandsäkerhet.

Skogsbränder och större olyckor

När civilsamhället omnämns i handlingsprogrammen, sker det främst i samband med större händelser som kräver extra resurser, som vid större olyckor eller skogsbränder, vilket inte är fokus för denna undersökning – som fokuserar på brand i bostäder. Men i och med att det verkar vara här som civilsamhället är en naturlig samverkanspart tillåter vi oss att göra en avstickare för att diskutera civilsamhällets roll i förhållande till lagen (2002:833) om extraordinära händelser, som exempelvis kan koppla till större skogsbränder eller andra större olyckor. Skogsbränderna 2014 och 2018 aktualiserade diskussionerna om spontanfrivillighet och organiserad frivillighet i Sverige då det mobiliserades ett stort antal spontanfrivilliga. Tidigare forskning visar att insatserna som gjordes var betydande för att avlasta räddningstjänsterna som var aktiva med att släcka och

evakuera.¹⁵⁵ Samtidigt väcker det frågor om effektiviteten och riskerna med att förlita sig på spontanfrivilliga, jämfört med att använda organiserade och utbildade frivilliga krafter. En av informanterna som representerar en frivilligorganisation lyfter fram fördelarna med organiserad frivillighet, och resonerar kring att utbildade frivilliga kan göra en större insats än spontanfrivilliga:

Spontanfrivilliga i all ära, men om du istället kan ha organiserade, utbildade frivilliga har de ett större värde och kan göra en större insats.

Organiserade frivilliga har inte bara genomgått relevant utbildning, utan är också en del av en etablerad struktur där deras roller och uppgifter är tydligt definierade, vilket minskar risken för förvirring och ineffektivitet, det vill säga *voluntary failure*, under insatsen. Samtidigt framhåller en annan informant hur den ökade resursmängden genom frivilliga – oavsett om de är spontanfrivilliga eller organiserade – kan göra en betydande skillnad:

Det är ju ändå så att det blir mer resurser och det förr eller senare gör det skillnad att vi är fler som hjälps åt så att den här samverkansdelen är jätteviktig.

Undersökningar som genomförts för att uppskatta det ideella engagemanget i Sverige visar att de som engagerat sig vid särskilda händelser också är engagerade i civilsamhället på andra sätt. Enligt en studie hade över 70 procent av de som uppgett att de deltagit i insatser vid särskilda händelser också arbetat ideellt vid tidpunkten, och enbart sju procent av dessa uppgett att de aldrig tidigare arbetat ideellt.¹⁵⁶ Vidare verkar detta vara det tydligaste sätt på vilket spontanfrivilliga märker ut sig enligt

¹⁵⁵ Asp et al., 2018; Johansson, Karlsson, Oscarsson, & Danielsson, 2015.

¹⁵⁶ von Essen & Svedberg, 2020, s. 31.

samma undersökning – just genom kontakten till frivilligorganisationer. Enligt von Essen och Svedberg är en tänkbar förklaring till detta att mobilisering av spontanfrivilliga ofta sker genom nätverk i civilsamhällesorganisationer. När det gäller den organiserade frivilligheten uttrycker en informant som representerar räddningstjänsten att man inte har för ambition eller mål att rycka ut på vanliga larm, men att en tätare samverkan i det dagliga arbetet möjliggör en mer effektiv samverkan när räddningstjänsten väl efterfrågar det.

Om jag fick önska så hade ju jag sett att vi kunde ha en närmare samverkan. Jag menar inte att vi ska på insats varje vecka, snarare att vi ska kunna finnas som en extra resurs till dem vid en extraordinär händelse. Men om vi ska kunna göra ett bra jobb då så behöver vi ha en kontinuerlig dialog och kanske öva med jämna mellanrum.

Samverkan framställs här snarare som dialog och gemensamma övningar, så att man är förberedd den dagen det skulle behöva extra resurser för att avlasta den offentliga räddningstjänsten. För att komplettera teorier om samverkansrelationen är det relevant att studera vilken roll civilsamhällesorganisationen har i förhållande till det offentliga. Svensk forskning på området som fått särskild spridning är en modell med fyra roller, där civilsamhället kan betraktas som 1) ersättare, 2) alternativ, 3) komplement och 4) föregångare till den offentliga verksamheten.¹⁵⁷ En av de intervjuade inom räddningstjänsten beskriver att det finns ett nära samarbete med den frivilliga resursgruppen (FRG) i kommunen, särskilt i frågor som rör skogsbränder. Här hålls en kontinuerlig kontakt. I FRG samlas engagerade ur frivilliga försvarsorganisationer, och gruppen fungerar som en förstärkningsresurs – det vill säga komplement – för att avlasta den kommunala verksamheten.

¹⁵⁷ Blennberger, 1993.

Frivilligorganisationen betraktas i dessa exempel som ett komplement till den ordinarie verksamheten, och inte som ersättare eller alternativ. Viktigt att poängtera är att denna uppfattning finns både hos den kommunala räddningstjänstens representanter och hos representanter för frivilligorganisationer. Samverkan verkar med andra ord vara önskvärt vid vissa händelser men inte andra. I det dagliga arbetet upplever räddningstjänsten i hög utsträckning att de klarar sig utan att aktivera civilsamhället. Vid extraordinära händelser – exempelvis vid skogsbrand – är samverkan däremot eftertraktat från räddningstjänstens sida. Problemet med detta är enligt civilsamhällesaktörer att om inte det finns en praktisk samverkan utarbetad innan dess att större aktioner blir nödvändiga, finns det väldigt lite grund att stå på när frivilligorganisationen väl ska kliva in i det operativa arbetet. En representant för en frivilligorganisation bekräftar bilden av att räddningstjänsten anser sig klara av sitt uppdrag på egen hand, men tillägger:

[...] fram till den dagen de hamnar i en situation där en insats kommer vara mer än fem timmar, åtta timmar och istället uppemot ett eller ett par dygn - då kommer de börja att få problem och då är det ju så där dags att då liksom lära känna varandra, då är det lite sent. Det är utmaningen – man skulle önska att de ville bygga relation och hålla relationen varm. [...] Jag upplever inte att man tänker så [från räddningstjänstens sida].

En intervjuperson som representerade en frivilligorganisation uttrycker att de ständigt påminner den kommunala räddningstjänsten att deras tjänster står till buds, men frivilligorganisationen upplever att intresset från räddningstjänstens sida var svalt. Den operativa räddningschefen i samma kommun uttryckte att man vet att de finns där, men att man gjort bedömningen att tiden för preventiv samverkan inte kunnat avsättas.

Dold samverkan med civilsamhället

Ibland osynliggörs den samverkan som faktiskt äger rum med frivilligorganisationer, även om den är en del av räddningsinsatserna. Ett exempel är när kyrkan öppnar sina lokaler vid evakueringar eller andra akuta situationer, och därmed fungerar som en trygg plats för drabbade personer, vid bränder i flerfamiljshus exempelvis. Trots att denna typ av samverkan finns, nämns den sällan i handlingsplaner eller i intervjuer med ansvariga för räddningstjänsten. Det gör att den framstår som en underordnad eller bortglömd del av krishanteringen. Men även om den inte alltid synliggörs i formella sammanhang, går det att identifiera dessa samarbetsformer genom granskning av olycksrapporter och dokumentation från specifika händelser.

Hinder och möjligheter för samverkan med civilsamhället

Ibland tenderar forskningen att bortse från potentialen hos lokala beslutsfattare och deras förmåga att möjliggöra eller omöjliggöra samverkan med civilsamhällesaktörer. Det är snarare politiken kring samverkan som studeras, och relationen beskrivs ofta utifrån ett ensidigt perspektiv – där det civila samhällets resurser ska blottläggas för att tas i anspråk av kommunen. Men det finns forskning som lyfter fram att det inte bara är den kommunala politiken – och kanske inte alls framförallt den kommunala politiken – som är viktig för att samverkan mellan civilsamhället och kommunen ska komma till stånd, utan snarare specifika individer, som beskrivs som ”eldsjälar”.¹⁵⁸ På motsvarande sätt som individer engagerade i det civila samhället beskrivs som eldsjälar, kan alltså tjänstepersoner betraktas som

¹⁵⁸ Lindberg, 2005, s. 189.

eldsjälar i förhållande till relationen med det civila samhällets aktörer. Detta syns tydligt i intervjuerna; huruvida civilsamhälleaktörer bjuds in eller inte är ofta avhängigt inställningar hos individer som kan möjliggöra samarbeten.

En intervjuperson som representerar en frivilligorganisation beskriver hur samarbetet förändrades i samband med att en ny chef inom räddningstjänsten i kommunen tillsattes – som enligt representanten för frivilligorganisationen såg värdet i samverkan med civilsamhället. På motsvarande sätt uttrycker en intervjuperson som representerar den offentliga räddningstjänsten ett svalt intresse för involvering av frivilliga i arbetet, och i kommunen finns inte heller någon sådan samverkan. Utsagorna bekräftar tidigare studier kring samverkan med civilsamhället – i och med resultatet att en del av de kontextuella omständigheter som o- eller möjliggör samverkan handlar om tjänstepersoners personliga inställning till samverkan med frivilligaktörer.¹⁵⁹

Även om civilsamhällesaktörer omnämns sparsamt i de lokala handlingsprogrammen finns de ändå där, och enligt en informant är samtalen kring samverkan mellan civilsamhällesorganisationerna och den kommunala räddningstjänsten någonting annat än vad som sker i verksamheten. Informanten, som representerar en frivilligorganisation, säger:

Det är frustrerande när man från ett håll pratar om vikten av den här grejen [samverkan], men sen när man väl kommer till verkligheten så man känner man att det är mycket prat och stämmer ju liksom inte.

¹⁵⁹ Lindberg, 2005.

Att hålla engagemanget igång

Den dagen frivilliga resurser behövs för att förstärka räddningstjänstens arbete, krävs det också att det finns tillräckligt många engagerade. Intervjuerna med civilsamhällesrepresentanter visar att det finns vissa utmaningar med det. Det är enligt dessa svårt att hålla sina frivilliga engagerade och motiverade, särskilt när de inte blir inkallade så ofta. En informant uttrycker oro över att intresset hos frivilliga kan svalna om de inte tas i anspråk tillräckligt:

Det gör ju också i förlängningen att det är en utmaning för oss också att hålla våra frivilliga intresserade och engagerade, i och med att vi inte blir ianspråktagna. [...] Man riskerar att intresset falnar.

Detta belyser ett problem i relationen mellan frivilligorganisationer och räddningstjänsten – att frivilliga kan känna sig marginaliserade eller oönskade om de inte involveras i övningar eller insatser. Denna problematik påverkar även rekryteringen av nya frivilliga. Samma informant förklarar att det blir lättare att rekrytera nya medlemmar om de kan visa att organisationen har ett nära samarbete med räddningstjänsten:

Det är också lättare när man ska rekrytera, att kunna säga att vi jobbar nära ihop med räddningstjänsten och vi brukar stötta dem åtminstone någon gång om året eller åtminstone alltså har vi någon gemensam övning och så vidare. Så när man ska rekrytera, att folk ska veta att det är något vettigt.

Här framgår det hur viktigt det är för frivilligorganisationer att kunna visa på konkreta samarbeten och aktiviteter för att attrahera nya medlemmar och behålla de befintliga. Även om denna oro över minskade medlemmar och aktiva i civilsamhället uttrycks visar forskning som nämnts tidigare inte ett minskande engagemang i frivilligorganisationer.¹⁶⁰ Organisationernas

¹⁶⁰ von Essen & Svedberg, 2022.

upplevelser av ett minskande intresse för individer att engagera sig i föreningarna finns alltså, men är svårare att förklara i termer av engagemangsutveckling.

När det gäller det brandpreventiva arbetet som syftar till att förändra individens brandskydds beteende – det primärpreventiva arbetet – verkar det finnas god potential för civilsamhället att axla en sådan uppgift. Men denna sida av brandskyddsarbetet har inte framkommit i analysen av handlingsprogram eller i intervjuer. Det är snarare senare faser av räddningsarbetet som fokuseras – med allra störst fokus på händelser som kräver extra resurser därför att situationen är akut och svår för räddningstjänsten att hantera på egen hand. Med andra ord är fokus på det tertiära och till någon mån det sekundära preventiva arbetet.

Vägen framåt

Relationen mellan individen, civilsamhället och det offentliga samhället vad gäller det primära och sekundära skadepreventiva arbetet mot brandskador är uppenbarligen komplext. Ansvarsfördelningen – på hushålls- och lokalnivå – är inte helt given. Utifrån lagen om skydd mot olyckor och nollvisionen har det offentliga samhället betydande ansvar men geografiska skillnader, samhällsekonomiska utmaningar och den pågående samhällsutvecklingen har inneburit att det offentliga alltmer fört över det brandpreventiva ansvaret mot den enskilde individen.

Politiskt ses denna förflyttning av det preventiva ansvaret från det offentliga till individen som en ekonomisk nödvändighet. Det finns en förhoppning om att skadorna inte ska öka, genom att stärka individen genom informations- och kommunikationsinsatser. Därigenom ska det likvärdiga brandskyddet upprätthållas och nollvisionen nås.

Individens relation till det personliga brandskyddet

Forskningen visar också att en mycket stor del (över 90 procent) av svenskar har fungerande brandvarnare. Likaså har omkring 80 procent en fungerande brandsläckare. Detta är förstås mycket positivt och är högt jämfört med andra likvärdiga länder. Det är därmed tydligt att för en stor majoritet av svenskar är inte bostadsbrandsprevention en aktivitet som sköts av

räddningstjänsten. Snarare finns det en acceptans och förståelse för det egna ansvaret. Från ett nollvisionsperspektiv är nivån på skydd också ett tydligt tecken på att fastighetsägare och bostadsinnehavare till stor del tagit på sig ansvaret om att vara systemägare.

Problemet är dock att denna förflyttning av ansvaret inte tagits emot av alla individer, antingen för att de inte vill eller inte kan. Den mest sårbara gruppen, det vill säga den som inte implementerat något brandskydd, är inte stor – cirka 5 procent av befolkningen. Men den är sårbar. Lägre personligt brandskydd ses bland ensamboende, de som är födda i annat land, samt de med låg inkomst och lägre utbildning.

Dessa egenskaper är inte bara korrelerade med lägre personligt skydd, de är också (statistiskt sett) mer utsatta för de bostadsbränder som leder till allvarliga skador eller död. Inte nog med det, dessa socioekonomiska egenskaper ökar också utsattheten för väldigt många andra samhällseliga och sociala risker och hot. Mycket av evidensen tyder också på att det är denna uppsjö av hot och risker som gör att dessa personer väljer att avstå från personligt brandskydd. Det är inte en brist på kunskap eller förståelse utan helt enkelt att det finns andra risker och hot som dessa personer behöver prioritera.

Individens rationalitet i sitt skydds beteende syns på fler sätt. Individer som bor på landsbygden har i genomsnitt vidtagit fler brandskyddsåtgärder än de som bor i tätorter. I linje med riskprioriteringsparadoxen finns en rationalitet i detta beteende. Att bo i en tätort ökar sannolikheten att bli räddad av grannar eller räddningspersonal.¹⁶¹ Med många grannar (som kan ringa efter hjälp, släcka eller hjälpa till att evakuera) och en närbelägen

¹⁶¹ Runefors, Jonsson & Bonander, 2021.

heltidsräddningstjänst (som snabbt och effektivt kan hindra brandtillväxt eller släcka) finns mindre incitament att fokusera på personligt skydd. Likaså är det rationellt för individer som bor mer avlägset i en lantlig miljö att ta ett större personligt ansvar.

Datan tyder också på att relationen mellan räddningstjänstens förmåga och individens personliga brandskydds beteende är relaterat till förtroende och nöjdhet. Vi har också sett att räddningstjänstens förmåga kan delas i en professionell dimension och en tidsmässig dimension. Med andra ord, en snabb heltidsräddningstjänst verkar vara "the golden standard". I kommuner med denna typ av räddningstjänst är nöjdheten som högst och risken att omkomma är lägre - till följd av snabba responstider. Samtidigt har en större andel invånare i dessa kommuner en lägre personlig brandskyddsnivå, något som i sig kan öka risken för skador och dödsfall.

När någon av dessa faktorer – professionalism eller tid – påverkas, minskar nöjdheten men det personliga brandskyddet ökar. Om båda minskas, det vill säga; en långsam deltidräddningstjänst, sker ingen ytterligare förändring.

Dessa resultat sätter räddningstjänster i ett dilemma. Tidsdimensionen är avgörande för att rädda liv, och ju tidigare släckningsarbetet startar, desto mindre är skadorna både för individ och på egendom. Därför vill man att individen ska ha kunskap och förmåga att upptäcka en brand samt påbörja släckning så tidigt som möjligt. Men datan antyder att för att få till ett större personligt ansvar behöver det vara ett lägre samhällsskydd, antingen genom att minska responstider eller att minska professionalismen. Samtidigt är deltidräddningstjänster objektivt sett mindre effektiva, vilket innebär att i de fall individen inte kan skydda sig själv, kommer konsekvenserna bli större.

Att förlänga responstider eller byta ut heltidsräddningstjänster till deltidräddningstjänster för att öka det personliga brandskyddet är dessutom politiskt mycket problematiskt. Politiskt vill man att invånare ska vara nöjda med räddningstjänsten och tidigare studier tyder på att nöjdhetsfaktorn är en viktig faktor när diskussioner om nedläggning eller omorganisationer hålls.¹⁶² Datan stödjer också till viss mån denna farhåga. Invånare som bor i kommuner med i huvudsak heltidsräddningstjänster är generellt sett mer nöjda än de som bor i kommuner med i huvudsak deltidräddningstjänster. Dock visar resultaten att det finns en avgörande faktor; detta gäller bara när heltidsräddningstjänsterna är snabba. Med andra ord, om en heltidsräddningstjänst underpresterar i termer av responstider så hade det varit bättre – utifrån en önskan om att befolkningen ska vara nöjda – att ha en deltidräddningstjänst även om denna skulle vara långsammare.

Anledningen till att även långsamma deltidstyrkor åtnjuter relativt hög nöjdhet är sannolikt den integrerade effekten som deltidbrandmän kan ha i ett samhälle. Personer på mindre orter vet ofta vilka som ingår i deltidskåren och vilken kapacitet den har. Vidare uttrycks att deltidskåren delvis är frivillig – att personerna ofta har ett heltidsarbete vid sidan av och rycker ut för att hjälpa sina grannar och andra boende i kommunen – och att detta kan göra att kommunmedborgarna har ett stort förtroende för deltidstyrkorna.

Vad gäller frågan om nöjdhet går det till sist att ställa sig frågan varför förtroende/nöjdhet för räddningstjänsten spelar roll – det finns anledning att gissa att man inte skulle avstå att ringa räddningstjänst om man var i nöd alldeles oavsett om man hade goda erfarenheter sedan tidigare eller inte, eller högt förtroende

¹⁶² Frantzich, et al., 2019.

för organisationen eller inte. Men en viktig anledning till att kommunmedborgarnas förtroende för räddningstjänsten för samhällets bästa ska upprätthålla en hög nivå är för att räddningstjänsterna utgör en del av den institutionella väv som skapar en känsla av tillit och trygghet till andra människor och institutioner.

Sverige är ett högtillitsland, tillsammans med de övriga nordiska länderna, där vi tenderar att lita på varandra och på våra gemensamma institutioner. Människor är i grunden sociala varelser, och känslan av tillit, trygghet och gemenskap stärks av närhet. I ett samhälle där det finns tillgång till välfärdsinstitutioner liksom räddningstjänsten förstärks intrycket av att samhället ”håller samman”. Den tillit och trygghet som uppstår på detta sätt är intuitiv och subjektiv, oberoende av objektiva fakta, som responstider. En risk i dagens Sverige är att strävan efter effektivisering och ekonomiska rationaliteter kan skymma behovet av faktisk närvaro av människor, som lokala poliser eller de som arbetar med vård, service och inom räddningstjänst.

Samtidigt innebär det faktum att fler skyddar sig och klarar att hantera eller fördröja bränder att antalet larm minskas¹⁶³. Detta innebär i sin tur att räddningstjänster blir allt dyrare per larm och att räddningstjänster har mindre att göra, något som sätter press på kommuner att förändra räddningstjänsternas organisation utifrån ekonomiska faktorer. Med en begränsad samhällsbudget kan det därför hävdas att minskad professionalism (det vill säga en förflyttning från hel- till deltidsstyrkor) eller ökad responstid – givet den positiva effekten på det egna brandskyddet – är rimligt. Men för en del individer hade denna typ av åtgärder lett till ökad utsatthet.

¹⁶³ Danielsson & Sund, 2016.

Växeldragningen, samverkan och överbryggandet av ansvar

Sammantaget verkar det finnas en relation mellan individ och samhälle som påminner om en växeldragning vad gäller vem som tar ansvar; att en part täcker upp när den andra parten inte uppfyller sin roll. För de allra flesta innebär det att det totala skyddet blir ganska bra - men att huvudansvaret och rollerna skiljer sig åt beroende på kontexten.

Denna växeldragning är till viss mån problematisk gentemot det lagliga kravet som dikterar att det ska vara ett likvärdigt brandskydd i hela landet. På ett sätt är det tydligt att detta inte finns. De geografiska dimensionerna gör att ett likvärdigt skydd från räddningstjänsten är ouppnåeligt. Men eftersom många individer tar sitt ansvar i det brandpreventiva och reaktiva arbetet, så är det fullt möjligt att skyddet är mindre olikvärdigt än vad de samhällsliga siffrorna antyder. Som visats tidigare är denna ”orättvisa” också accepterad bland befolkningen,¹⁶⁴ något som också vi lyft fram. Därför behöver inte det olikvärdiga samhällsskyddet automatiskt innebära ett olikvärdigt skydd överlag.

Men vi ska komma ihåg att även om väldigt många på landsbygden ökar sitt individuella skydd finns det en andel som inte gör det. Sedan tidigare är det känt att dessa personer är mer sårbara individer.¹⁶⁵ Bristen på samhälleligt skydd och avsaknaden av ett likvärdigt brandskydd kan förklara den högre dödligheten på landsbygden.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Sandin & Wester, 2013.

¹⁶⁵ Nilson & Bonander, 2020.

¹⁶⁶ Jonsson & Jaldell, 2020.

Inom denna växeldragning, styrd av en rationalitet och likvärdighetsprincip (samt nollvisionen), finns därmed ett glapp. Ett glapp som innebär en högre risk för sårbara individer, att nollvisionen inte kan uppnås och ett olikvärdigt brandskydd.

Det är tydligt att åtminstone i policydokument så finns en förhoppning om att det civila samhället ska täcka upp när det offentliga samhället inte mäktar med att erbjuda ett fullgott skydd och när individer inte har förmåga eller vilja att kompensera för samhällets oförmåga. Även om önskemålet syns i policy och politik, har denna önskan till mycket låg grad förflyttas till verkligheten – i alla fall i den dagliga, operativa verksamheten. Bristen på samverkan verkar dock inte bero på en ovilja hos civilsamhället att ta en större roll, utan snarare en ovilja hos den kommunala räddningstjänsten.

Frivilligorganisationer som brygga mellan individen och det offentliga?

I områden, kommuner eller samhällen där det offentliga inte lever upp till invånarnas förväntningar och där samhällsskyddet är lågt skulle civilsamhället kunna fungera som en brygga eller stöttepelare för samhället. Det finns också tydliga tecken i offentliga dokument att en sådan önskan existerar. Samtidigt är det också tydligt att det i realiteten ser annorlunda ut.

Räddningstjänster och frivilligorganisationer målar upp en bild av att civilsamhället ses som en stöttepelare vid större händelser, men egentligen inte vid mindre händelser. Även om det inte uttalas specifikt så verkar det finnas en skiljelinje mellan olyckor och extraordinära händelser där olyckor ska hanteras av räddningstjänsten allena medan frivilliga kan inkluderas vid extraordinära händelser. Huruvida denna uppdelning är relaterad

till de olika lagstiftningarna eller om det är baserat på befintliga kulturer inom räddningstjänsten – där det offentliga själva anser att de ska klara av olyckor utan extern hjälp – framgår inte. Däremot är det tydligt att det finns kulturella schismer mellan det offentliga och civilsamhället.

Det finns en uppenbar frustration från frivilligorganisationer om att inte bli inkluderade, något som innebär att de inte får öva och har svårt att behålla engagerade personer. Från räddningstjänsten finns det å andra sidan ett uppenbart behov av att markera professionalitet och en skiljelinje mellan det frivilliga och offentliga. Samtidigt gäller inte detta alla organisationer. Sjöräddningssällskapet utgör ett undantag, vilket delvis verkar ha att göra med att deras uppdrag skiljer sig från andra frivilligorganisationer – genom avtal med Sjöfartsverket.

Sammantaget finns det uppenbara förbättringsmöjligheter vad gäller användandet av frivilliga. Samverkan som aktivitet fylls med olika innebörd beroende på vilken situation och aktör som talar – men består minst av dialog. Detta är någonting som i alla fall civilsamhällesaktörer menar kan saknas mellan räddningstjänsten och frivilligorganisationerna. Därutöver efterfrågas också utökad samövning inför större händelser som kan kräva extra resurser.

Frivilligorganisationer skulle också kunna täcka upp för flera av räddningstjänstens brister, oavsett om det handlar om nöjdhet eller det personliga brandskyddet. Det finns ett stort intresse att hjälpa till och det är uppenbart att det behövs upparbetade samarbeten för att klara av både extraordinära händelser men också vardagsolyckorna. För att återkoppla till figuren som presenterades i avsnittet kring civilsamhället och räddningstjänsten som beskrev de olika samverkansformerna kan sägas att idealtyperna för samverkan skiljer sig beroende på

vilken organisationsföreträdare man pratar med.

Frivilligorganisationerna efterfrågar en tätare, mer integrerad samverkan – medan räddningstjänsten vill se en mer separerad samverkan. När det gäller vilken roll frivilligorganisationer kan ha i förhållande till det offentliga pekar resultaten på att båda aktörerna, om man låter sortera in frivilligorganisationerna i ett enda aktörsbegrepp, ser frivilligkrafterna som *komplement* till det offentliga – inte som ersättare eller alternativ. Huruvida detta kommer förändras får framtiden utvisa, men det står klart att inom andra välfärdsområden försöker man från politiskt håll öka möjligheten för civilsamhället att tillhandahålla offentligt finansierade välfärdstjänster¹⁶⁷.

Hur ser framtiden ut? Kommer nollvisionen uppnås?

De senaste 20 åren har nedgången i antalet omkomna i bränder i Sverige avstannat,¹⁶⁸ trots ambitiösa intentioner. En anledning till detta har varit att äldre personer i samhället har ökat och denna grupp är överrepresenterade i dödsbränder.¹⁶⁹ Trots att äldre är överrepresenterade i brandrelaterade dödsfall, är risken för bränder i denna grupp, oavsett behov av räddningstjänst eller omfattning, relativt låg.¹⁷⁰ Det innebär att risken (per brand) för att en äldre person ska omkomma i en bostadsbrand är betydligt högre jämfört med yngre åldersgrupper. Det har också gjort att behovet av ett högt personligt brandskydd varit ännu viktigare. En tidigare svenskt studie som bygger på data från 2005 visade att ålder också spelar en viktig roll för vilka brandförebyggande

¹⁶⁷ Se Idéburen välfärd, 2021/22:FiU28

¹⁶⁸ Jonsson et al., 2017.

¹⁶⁹ Gustavsson & Nilsen, 2017; Jonsson et al., 2017.

¹⁷⁰ Nilson, Bonander, & Jonsson, 2015.

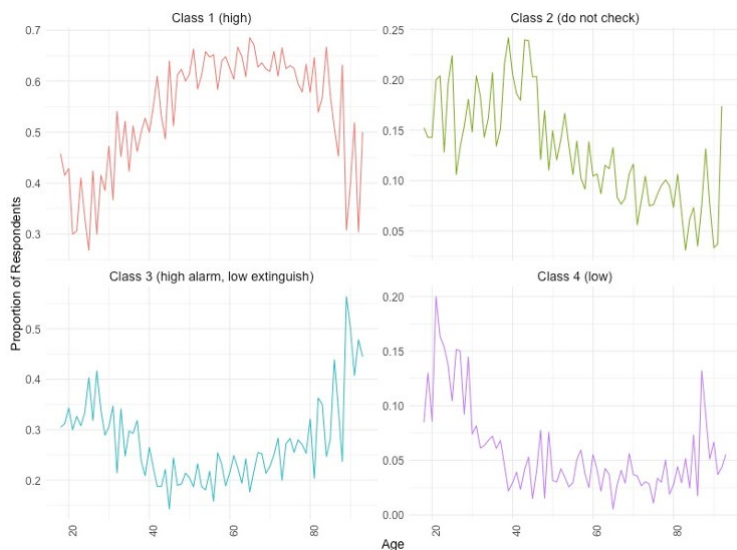
åtgärder som hushåll väljer att använda sig av.¹⁷¹ Mer specifikt så visade studien att brandskyddsvanor är låga bland unga vuxna, ökar med tiden och sedan minskar på äldre dagar; och slutligen återgår till en brandskyddsstrategi som främst förlitar sig på brandvarnare. Brandskyddsforebyggande åtgärder kunde därför beskrivas som en inverterad U-kurva där skydds beteendet börjar på en låg nivå under yngre år, ökar under medelåldern, och minskar sedan under ålderdomen. Detta var förvånande. Äldre åldersgrupper är vanligtvis mer riskaverta än yngre.¹⁷² Dessutom är det väldigt ovanligt att skydds beteenden försämras under livspannet. Snarare är en skyddsutveckling enbart åt ett håll. Man hade därmed kunnat förvänta sig att äldre individer skulle ha åtminstone samma nivå av skydd som medelålders, om inte högre.

När nyare data har analyserats visar datan (Figur 7) att den inverterade U-kurvan inte längre kvarstår.¹⁷³ Även om gruppen *Högt skydd* fortfarande ser ut som en inverterad U-kurva minskar skyddet först vid 80 års ålder. I den tidigare studien (med data från 2005) skedde denna nedgång vid runt 65 års ålder. Med andra ord sker nedgången nu bland individer som är 20 år äldre. I sig avslöjar detta en viktig aspekt: äldre vuxna verkar inte minska sina brandsäkerhetsrutiner med åldern. Istället verkar de behålla dessa vanor.

¹⁷¹ Nilson & Bonander, 2020.

¹⁷² Rolison, Hanoach, Wood & Liu, 2013.

¹⁷³ Henrekson, Andersen, Turesson & Nilson, 2024.

Figur 7. Ålder och grupptillhörighet.

På befolkningsnivå tyder detta på att om brandsäkerhetsrutiner etableras i medelåldern, så behålls de livet ut. Historiskt sett (det vill säga; cirka 50 år sedan) var brandskyddet mycket mer fokuserat på att individens roll var att med hjälp av brandvarnare upptäcka en brand. Individen skulle sedan larma räddningstjänsten som snabbt skulle släcka branden. Denna tillitsbaserade relation är logisk, dels till följd av den starka tilliten som historiskt funnits i det svenska samhället,¹⁷⁴ dels till följd av den tekniska och beteendemässiga utvecklingen som innebar att brandvarnare var ett logiskt första steg i att få individer att ta ett större ansvar för bostadsbrandsprevention.

Nu talar datan för att mer avancerade och utvecklade vanor etableras i medelåldern. Ur ett förebyggande perspektiv är detta

¹⁷⁴ Berggren & Trägårdh, 2015.

mycket viktig kunskap, eftersom resultaten antyder att om 10–20 år kanske skyddsåtgärder inte längre följer en inverterad U-kurva alls, utan istället förblir konsekvent högt bland den äldre befolkningen. Med tanke på att äldre vuxna är överrepresenterade i dödsfallsstatistiken vid bränder i Sverige¹⁷⁵ och de utmaningar som finns med att införa nya säkerhetsåtgärder i en äldre population,¹⁷⁶ indikerar datan – även om ytterligare studier behövs – att en ökad implementering av säkerhetsåtgärder i medelåldern kan ha en långvarig positiv effekt för äldre vuxna.

Samtidigt som detta är oerhört positivt och att det skulle kunna peka mot att en långsiktig utveckling mot nollvisionen, är det viktigt att lyfta fram att även om individer har ett fullgott skydd, innebär det inte att skyddet är det bästa för den specifika personen.¹⁷⁷ Kvarboendeprincipen är en stor utmaning utifrån den ökning av kraftigt funktionsnedsatta individer som nu bor hemma och som inte har förmåga att kalla på hjälp, påbörja släckning eller evakuera, även om de har utrustningen som gör detta möjligt.

För denna grupp – och andra särskilt utsatta grupper – behövs andra strategier. Det är orimligt att tro att räddningstjänsten allena kan skydda de mest sårbara, oavsett om de införskaffat personligt brandskydd eller inte. Snarare behöver andra aktörer inkluderas i hanterandet av vardagsolyckor. Här pågår försök med så kallade CIP:ar (civil insatsperson) men dessa är enbart fokuserade på sekundärprevention och innefattar inte det organiserade civilsamhället.

¹⁷⁵ Jonsson, Bonander, Nilson & Huss, 2017.

¹⁷⁶ Holborn, Nolan & Golt, 2002.

¹⁷⁷ Runefors & Nilson, 2021.

Det är särskilt två grupper eller fokusområden som civilsamhällesorganisationer skulle kunna assistera räddningstjänsten inom. Den första är att förbättra det personliga brandskyddet hos individer som redan har någon form av skydd. Som visats tidigare, är en förflyttning från *långt skydd* eller *Kontrollerar inte via varning, inte släckning till högt skydd* en mognadsprocess vad gäller ens syn på säkerhet. Ju snabbare denna förflyttning kan ske desto bättre. Här krävs det sannolikt ett ihärdigt och tidskrävande arbete med dörrknackning och strategier tagna från motiverande samtal.

Ett sådant arbete är dyrt. Dessutom, eftersom den stora majoriteten av befolkningen inte kommer råka ut för en allvarlig bostadsbrand, kommer inte heller en sådan åtgärd vara kostnadseffektiv. Just därför är det orimligt att räddningstjänsten - med finansiering från det offentliga - genomför detta. Däremot kunde det vara (och är idag) en uppgift för civilsamhället. En sådan uppgift utmanar inte heller räddningstjänsten eller ger potential för voluntary failure.

Den andra gruppen som är särskilt relevant för insatser som är drivna av civilsamhället är relaterat till det sekundärpreventiva arbetet. Det finns uppenbarligen en grupp i samhället som inte vill införskaffa personlig brandskyddsutrustning, som inte har förmåga att antingen kalla på hjälp eller använda utrustning och/eller som bor långt från räddningstjänsten. Denna grupp är oerhört sårbar och kommer inte klara av en bostadsbrand oavsett vilka kampanjer, utbildningsinsatser eller dylikt som introduceras. Tekniska lösningar som sprinklers kan ge ett högre skydd men de är dyra och kräver en vilja till ökat skydd från individen. Istället är den enda lösningen att säkerställa att bränder som uppstår inte resulterar i allvarlig skada eller död genom snabba ingripande. Genom att utnyttja den starka lokalsamhällestilliten som finns i Sverige kan ett lokalt

skyddssystem byggas upp. Det finns uppenbarligen ett intresse från civilsamhället att bidra till denna typ av system.

Avslutande reflektioner

Sverige har ett mål om att inga personer ska dö eller allvarligt skadas till följd av brand. Som ett led i att åstadkomma detta finns det ett lagstiftat krav om likvärdigt brandskydd i hela Sverige.

Med start i arbetet mot nollvisionen har svensk forskning från de senaste 10-15 åren tydligt kunnat identifiera vem, hur, när och var dödsolyckorna sker. Detta innebär två saker. Den första är att vi idag vet att en mycket stor majoritet av befolkningen har mycket gott brandskydd i hemmet och har en mycket låg risk att omkomma eller allvarligt skadas till följd av en brand. Denna majoritet verkar också reagera på räddningstjänstens förmågor och anpassa sitt personliga skydds beteende utefter det offentliga. Från ett övergripande samhällligt perspektiv är detta egentligen positivt. Att minska räddningstjänstens täckning (genom färre stationer) eller minskad professionalism (genom en övergång till deltid) sparar samhället pengar. Att säkerställa ett likvärdigt skydd kan därmed också uppnås genom individers val och agerande såväl som val och agerande från det offentliga.

Även om ett minskat offentligt skydd verkar kompenseras med det personliga skyddet, och därmed vara i linje med både ett likvärdigt brandskydd och nollvisionen, är sådana val långtifrån oproblematiske. Förtroende och nöjdhet påverkas negativt av minskad förmåga hos räddningstjänsten. Samtidigt är nöjdheten med räddningstjänsten högre än för många andra

samhällsinstitutioner, även i kommuner med långsamma deltidräddningstjänster. Från ett holistiskt perspektiv skulle därför besparingar som görs på räddningstjänsten kunna läggas på andra samhällsinstitutioner där nöjdheten kan öka och därmed påverka lokalsamhällestilliten i stort.

Problemet med en sådan strategi är att vi idag med stor säkerhet kan identifiera riskindivider som saknar ett personligt brandskydd enbart baserat på kända sociodemografiska variabler och dessa individer är mycket sårbara. För denna utsatta grupp är det orimligt att anta att de ska ta till sig av råd, information, utbildning eller dylikt såsom övriga befolkningen gjort. Eller att de kommer anpassa sitt personliga skydd utefter samhällets skydd.

En viktig faktor är att dessa individer inte är okunniga om sin risk. De verkar snarare bedöma sin risk som betydligt högre än den mycket mer förberedda och säkerhetsmedvetna populationen. Dock, eftersom de också är sårbara för så många olika risker, är brandprevention inte en prioritering. Därför behöver resten av samhället ta över ansvaret och skyddet för dessa personer.

För att skydda dessa personer på ett fullgott sätt är tid en avgörande faktor, inte minst eftersom de ofta saknar brandvarnare eller saknar förmåga att påbörja släckning eller evakuering. Problemet är dock att när en stor majoritet av befolkningen tagit sig an ett ökat eget ansvar, som i sin tur leder till färre larm och därmed förändringar i räddningstjänstens organisation och upplägg, är det inte möjligt att erbjuda de mest utsatta det höga offentliga skydd som de behöver. Det blir helt enkelt för dyrt att bibehålla ett mycket snabbt och professionellt skydd. Slutsatsen blir en svårknäckt paradox där det generella skyddet i hela befolkningen ökar (då de anpassar sitt skydd till

samhällets skydd) men slutresultatet utifrån antalet omkomna förblir relativt oförändrat.

Teoretiskt skulle civilsamhället kunna täcka upp denna brist på skydd även om det förnärvarande inte är fallet. Inte i huvudsak för att frivilligorganisationer saknas eller inte vill hjälpa till utan snarare för att räddningstjänster har en avvaktande inställning till att ta vara på dessa aktörer. Även om denna protektionistiska inställning är förståelig är det också viktigt att notera att den går stick i stäv med både LSO och nollvisionen. Här finns mycket att göra men det kräver ett omfattande arbete hos räddningstjänsten. Inte i det praktiska arbetet men i villigheten att släppa in andra aktörer som kan nå de mest sårbara. Antingen i det primär- eller sekundärpreventiva arbetet.

Framtiden kommer också ställa krav på räddningstjänsten att fundera på sin roll i samhället. Det finns en förflyttning av det brandpreventiva ansvaret till individen. Likaså minskar antalet larm, sannolikt som en konsekvens. När man lägger till att en försämrad service verkar öka det individuella ansvarstagandet och att räddningstjänsten har svårt att nå de mest sårbara, ställs räddningstjänsten inför ett behov att motivera sitt arbete. Att involvera sig i samverkan och utnyttja civilsamhällets kraft kan då tyckas vara ett ytterligare steg till avverkning. Men snarare kan det argumenteras att räddningstjänsten genom att vara mer integrerad i lokalsamhället ökar också räddningstjänstens betydelse för lokalsamhällets invånare. På så sätt ökar också möjligheterna till att nå nollvisionen, det vill säga det övergripande samhällsmålet för brandprevention.

Referenser

Andersen, R., & Trägårdh, L. (2022). Tilliten till det svenska samhällskontraktet.

Andersson, H. (2011). Perception of own death risk: an assessment of road-traffic mortality risk. *Risk Analysis: An International Journal*, 31(7), 1069-1082.

Andreyeva, T., Long, M. W., & Brownell, K. D. (2010). The impact of food prices on consumption: a systematic review of research on the price elasticity of demand for food. *American journal of public health*, 100(2), 216-222.

Almklov, P. G., Nilsen, M., & Gjosund, G. (2018). Role multiplexity and home-grown resilience: A study of part-time firefighters in rural emergency management. In *Safety and Reliability—Safe Societies in a Changing World* (pp. 189-196). CRC Press.

Asp, V. (2015). Enskildas ansvar och agerande vid kriser. Offentliga aktörers bedömningar. *CRISMART, Rapport, 96*, 2014.

Ball, K., McNaughton, S. A., Le, H. N., Gold, L., Mhurchu, C. N., Abbott, G., ... & Crawford, D. (2015). Influence of price discounts and skill-building strategies on purchase and consumption of healthy food and beverages: outcomes of the Supermarket Healthy Eating for Life randomized controlled trial. *The American journal of clinical nutrition*, 101(5), 1055-1064.

Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity* (Vol. 17): Sage.

Belin, M.-Å., Tillgren, P., & Vedung, E. (2012). Vision Zero—a road safety policy innovation. *International journal of injury control and safety promotion*, 19(2), 171-179.

Berggren, H., & Trägårdh, L. (2015). *Är svensken människa?: gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*: Norstedts.

Berl, W. G., & Halpin, B. M. (1978). *Human fatalities from unwanted fires*. Gaithersburg: US Department of Commerce, National Institute of Standards and Technology.

Blennberger, E. (1993). Begrepp och modeller. I Socialtjänstkommittén Frivilligt socialt arbete: Kartläggning och kunskapsöversikt.

Bourdieu, P. (2013). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*: Routledge.

Boyer, T. W. (2006). The development of risk-taking: A multi-perspective review. *Developmental review*, 26(3), 291-345.

Carandang, R., Seshadri, S., Beiser, A., Kelly-Hayes, M., Kase, C. S., Kannel, W. B., & Wolf, P. A. (2006). Trends in incidence, lifetime risk, severity, and 30-day mortality of stroke over the past 50 years. *JAMA*, 296(24), 2939-2946.

Christensen, T., & Læg Reid, P. (2005). Trust in government: The relative importance of service satisfaction, political factors, and demography. *Public performance & management review*, 28(4), 487-511.

Constant, A., Messiah, A., Felonneau, M. L., & Lagarde, E. (2012). Investigating helmet promotion for cyclists: results from a randomised study with observation of behaviour, using a semi-automatic video system. *PLoS One*, 7(2), e31651.

Coty, M. B., McCammon, C., Lehna, C., Twyman, S., & Fahey, E. (2015). Home fire safety beliefs and practices in homes of urban older adults. *Geriatric nursing*, 36(3), 177-181.

Das, S., Dutta, A., Mudgal, A., & Datta, S. (2020). Non-fear-based road safety campaign as a community service: Contexts from social media. In *Innovations for Community Services: 20th International Conference, I4CS 2020, Bhubaneswar, India, January 12–14, 2020, Proceedings 20* (pp. 83-99). Springer International Publishing.

Danielsson, S., & Sund, B. (2016). *UB Lågesanalys, december 2016*. Retrieved from Karlstad, Sweden:

Davidson, D. J., & Freudenburg, W. R. (1996). Gender and environmental risk concerns: A review and analysis of available research. *Environment and behavior*, 28(3), 302-339.

De Meulemeester, J.-L., & Rochat, D. (1995). A causality analysis of the link between higher education and economic development. *Economics of Education Review*, 14(4), 351-361.

Dempsey-Brench, K., & Shantz, A. (2022). Skills-based volunteering: A systematic literature review of the intersection of skills and employee volunteering. *Human Resource Management Review*, 32(4), 100874.

DiGuseppi, C., Roberts, I., Wade, A., Sculpher, M., Edwards, P., Godward, C., ... & Slater, S. (2002). Incidence of fires and related

injuries after giving out free smoke alarms: cluster randomised controlled trial. *Bmj*, 325(7371), 995.

Droomers, M., Schrijvers, C. T., & Mackenbach, J. P. (2004). Educational differences in the intention to stop smoking: explanations based on the Theory of Planned Behaviour. *The European Journal of Public Health*, 14(2), 194-198.

Durand, M. A., Green, J., Edwards, P., Milton, S., & Lutchmun, S. (2012). Perceptions of tap water temperatures, scald risk and prevention among parents and older people in social housing: a qualitative study. *Burns*, 38(4), 585-590.

Erlingsson, G. Ó., & Lundåsen, S. W. (2021). When state-level institutions cannot tell the whole story: An inquiry into municipal variations in quality of government. *Governance*, 34(1), 5-23.

Essen, J. V., & Svedberg, L. (2020). Medborgerligt engagemang i Sverige 1992-2019.

Essen, J. V., & Svedberg, L. (2022). Engagemangets gestaltningar: Insatser i och utanför civilsamhället.

Fabiano, B., Curro, F., & Pastorino, R. (2001). Occupational injuries in Italy: risk factors and long term trend (1951–98). *Occupational and environmental medicine*, 58(5), 330-338.

Frantzich, H., Johansson, N., McNamee, M., Nilson, F., Runefors, M., & Uhr, C. (2019). Effektivitet inom räddningstjänsten—nya risker kräver nya tvärvetenskapliga lösningar. *Brandteknik*, *Lunds Tekniska Högskola*.

Guldåker, N., & Hallin, P. O. (2014). Spatio-temporal patterns of intentional fires, social stress and socio-economic determinants: A case study of Malmö, Sweden. *Fire Safety Journal*, 70, 71-80.

Gustavsson, J., Jernbro, C., & Nilson, F. (2018). There is more to life than risk avoidance—elderly people’s experiences of falls, fall-injuries and compliant flooring. *International journal of qualitative studies on health and well-being*, 13(1), 1479586.

Haddon, W., Jr. (1980). Advances in the epidemiology of injuries as a basis for public policy. *Public health reports (Washington, D.C.: 1974)*, 95(5), 411-421.

Hamm, J. A., Lee, J., Trinkner, R., Wingrove, T., Leben, S., & Breuer, C. (2016). On the cross-domain scholarship of trust in the institutional context. *Interdisciplinary perspectives on trust: Towards theoretical and methodological integration*, 131-156.

Hapgood, R., Kendrick, D., & Marsh, P. (2000). How well do socio-demographic characteristics explain variation in childhood safety practices?. *Journal of Public Health*, 22(3), 307-311.

Henrekson, E., Andersen, R., Turesson, K., & Nilson, F. (2024). Fire Safety Disparities in Sweden: Sociodemographic Influences and the Impact of Societal Protection on Personal Fire Prevention Measures. *Fire Technology*, 1-19.

Hesseln, H. (2018). Wildland fire prevention: a review. *Current Forestry Reports*, 4, 178-190.

Holborn, P. G., Nolan, P. F., & Golt, J. (2003). An analysis of fatal unintentional dwelling fires investigated by London Fire Brigade between 1996 and 2000. *Fire Safety Journal*, 38(1), 1-42.

Holmberg, S. (2020). Social trust-the Nordic gold?

Jaldell, H. (2017). How important is the time factor? Saving lives using fire and rescue services. *Fire technology*, 53(2), 695-708.

James, S. L., Lucchesi, L. R., Bisignano, C., Castle, C. D., Dingels, Z. V., Fox, J. T., ... & Mokdad, A. H. (2020). Epidemiology of injuries from fire, heat and hot substances: global, regional and national morbidity and mortality estimates from the Global Burden of Disease 2017 study. *Injury prevention*, 26(Suppl 2), i36-i45.

Jemal, A., Center, M. M., DeSantis, C., & Ward, E. M. (2010). Global patterns of cancer incidence and mortality rates and trends. *Cancer Epidemiology and Prevention Biomarkers*, 19(8), 1893-1907.

Jennings, C. R. (1999). Socioeconomic characteristics and their relationship to fire incidence: a review of the literature. *Fire technology*, 35(1), 7-34.

Johansson, H., Arvidson, M., Johansson, S., & Nordfeldt, M. (2019). *Mellan röst och service: ideella organisationer i lokala välfärdssambällen*. Studentlitteratur AB.

Johansson, R., Karlsson, R., Oscarsson, O., & Danielsson, E. (2015). *Att använda, leda och samverka med frivilliga: Om kommuners och länsstyrelser relationer med aktörer utanför den offentliga sektorn inom ramen för det geografiska områdesansvaret*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

Johnston, I. R. (1992). Traffic safety education: panacea, prophylactic or placebo? *World journal of surgery*, 16(3), 374-378.

Jones, A.J.I. (2002). On the concept of trust. *Decision Support System*, 33, 225-232.

Jonsson, A. (2018). *Dödsbränder i Sverige (Fire-Related Deaths in Sweden)*. (Doctoral Thesis). Karlstad University, Karlstad, Sweden.

Jonsson, A., Bonander, C., Nilson, F., & Huss, F. (2017). The state of the residential fire fatality problem in Sweden: Epidemiology, risk factors, and event typologies. *Journal of Safety Research*, 62, 89-100.
doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.jsr.2017.06.008>

Jonsson, A., & Jaldell, H. (2020). Identifying sociodemographic risk factors associated with residential fire fatalities: a matched case control study. *Injury prevention*, 26(2), 147-152.

Jonsson, A., Runefors, M., Särndqvist, S., & Nilson, F. (2016). Fire-related mortality in Sweden: temporal trends 1952 to 2013. *Fire Technology*, 52(6), 1697-1707.

Jonsson, A., Runefors, M., Gustavsson, J., & Nilson, F. (2022). Residential fire fatality typologies in Sweden: Results after 20 years of high-quality data. *Journal of safety research*, 82, 68-84.

Jönsson, M., & Gustavsson, J. (2017). Personalen kommer och går, systematiken består. *En nationell kartläggning av individanpassat brandskyddsarbete i Sverige.: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB*.

Kendrick, D. (1994). Children's safety in the home: parents' possession and perceptions of the importance of safety equipment. *Public health*, 108(1), 21-25.

Kendrick, D., Mulvaney, C., & Watson, M. (2009). Does targeting injury prevention towards families in disadvantaged areas reduce inequalities in safety practices?. *Health education research*, 24(1), 32-41.

Kendrick, D., Young, B., Mason-Jones, A. J., Ilyas, N., Achana, F. A., Cooper, N. J., ... & Coupland, C. (2013). Home safety education and provision of safety equipment for injury prevention. *Evidence-based child health: a Cochrane review journal*, 8(3), 761-939.

Knight, K. (2013). Facing the future: Findings from the review of efficiencies and operations in fire and rescue authorities in England. *London. Communities and Local Government Publications*.

Knutagård, M., Nordfeldt, M., & Larsson, B. (2007). Natthärbärgat som vandrande lösning/The shelter as a recurrent solution to homelessness. *Sociologisk forskning*, 30-57.

Kristianssen, A.-C., Andersson, R., Belin, M.-Å., & Nilsson, P. (2018). Swedish Vision Zero policies for safety—A comparative policy content analysis. *Safety science*, 103, 260-269.

Kuhnle, S., & Selle, P. (1992). *Government and voluntary organizations*. Avebury, UK.

Lantz, E. (2022). Non-career firefighters in rural areas-Exploring aspects contributing to retention.

Levy, D., Kenchaiah, S., Larson, M. G., Benjamin, E. J., Kupka, M. J., Ho, K. K., . . . Vasan, R. S. (2002). Long-term trends in the incidence of and survival with heart failure. *New England Journal of Medicine*, 347(18), 1397-1402.

Lexell, J., Taylor, C. C., & Sjöström, M. (1988). What is the cause of the ageing atrophy?: Total number, size and proportion of different fiber types studied in whole vastus lateralis muscle from 15-to 83-year-old men. *Journal of the neurological sciences*, 84(2-3), 275-294.

Licht, K., & Brülde, B. (2021). On defining “Reliance” and “Trust”: Purposes, conditions of adequacy, and new definitions. *Philosophia*, 49, 1981-2001.

Lichtenstein, S., Slovic, P., Fischhoff, B., Layman, M., & Combs, B. (1978). Judged frequency of lethal events. *Journal of experimental psychology: Human learning and memory*, 4(6), 551.

Lim, J., Currim, I. S., & Andrews, R. L. (2005). Consumer heterogeneity in the longer-term effects of price promotions. *International Journal of Research in Marketing*, 22(4), 441-457.

Lindberg, E. (2005). *Vad kan medborgarna göra?: fyra fallstudier av samarbetsformer för frivilliga insatser i äldreomsorg och våghållning* (Doctoral dissertation, Acta Universitatis Stockholmiensis).

Lund, J., & Aarø, L. E. (2004). Accident prevention. Presentation of a model placing emphasis on human, structural and cultural factors. *Safety science*, 42(4), 271-324.

Lundström, T. (2004). *Teorier om frivilligt socialt arbete: En diskussion om forskningens läge och organisationernas framtid*. Sköndalsinstitutet.

Mahmood, S. S., Levy, D., Vasan, R. S., & Wang, T. J. (2014). The Framingham Heart Study and the epidemiology of

cardiovascular disease: a historical perspective. *The Lancet*, 383(9921), 999-1008.

Malinen, S., Algera, P., & Mankkinen, T. (2020). Volunteer motivations in the Finnish fire service. *International Journal of Emergency Services*, 9(1), 21-33.

Mankell, A. (2021). *Collective Patient Participation: Patient Voice and Civil Society Organizations in Healthcare* (Doctoral dissertation, Ersta Sköndal Bräcke högskola).

Mankell, A., & Nilson, F. (2023). A Study of Differences in the Perceived Risk of Attaining a Residential Fire Injury. *Fire technology*, 59(4), 1789-1804.

Mattsson, B. & Juås, B., (1997). The importance of the time factor in fire and rescue service operations in Sweden. *Accident Analysis & Prevention* 29:849-57.

Marshall, S. W., Runyan, C. W., Bangdiwala, S. I., Linzer, M. A., Sacks, J. J., & Butts, J. D. (1998). Fatal residential fires: who dies and who survives?. *Jama*, 279(20), 1633-1637.

McLeod, S. (2007). Maslow's hierarchy of needs. *Simply psychology*, 1(1-18).

Milcarz, M., Polanska, K., Bak-Romaniszyn, L., & Kaleta, D. (2018). Tobacco health risk awareness among socially disadvantaged people—A crucial tool for smoking cessation. *International journal of environmental research and public health*, 15(10), 2244.

Moniruzzaman, S. (2006). *Economic development and injury mortality. Studies in global trends from a health transition perspective.* (Dissertation/Thesis).

MSB. (2010). *National strategy to enhance fire safety. En nationell strategi för att stärka brandskyddet genom stöd till enskilda (in Swedish).* Retrieved from Karlstad, Sweden.

MSB, (2021). Handbok: Innehåll och struktur i kommunernas handlingsprogram enligt lagen om skydd mot olyckor. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. 978-91-7927-163-3.

MSB, (2022). Nulägesanalys - Personalförsörjning av deltidsbrandmän. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2022-13359.

MSB, (2023). Brand- och brandskyddsundersökningen 2022. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

MSB (2024). Personal i räddningstjänstens utryckningstjänst från årsuppföljning LSO. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

MUCF, (2021). *Samverkan mellan kommun och civilsamhälle,* Stockholm.

Mulvaney, C., & Kendrick, D. (2004). Engagement in safety practices to prevent home injuries in preschool children among white and non-white ethnic minority families. *Injury Prevention, 10(6), 375-378.*

Mulvaney, C., Kendrick, D., Towner, E., Brussoni, M., Hayes, M., Powell, J., ... & Ward, H. (2009). Fatal and non-fatal fire

injuries in England 1995–2004: time trends and inequalities by age, sex and area deprivation. *Journal of Public Health*, 31(1), 154-161.

Neuman, N., Eli, K., & Nowicka, P. (2021). Childhood memories of food and eating in lower-income families in the United States: a qualitative study. *BMC Public Health*, 21, 1-10.

Nilson, F. (2014). *Fall-Related Injuries Amongst Elderly in Sweden: Still an Emerging Risk?* (Doctoral).

Nilson, F. (2022). The Residential Fire Injury Pyramid. In *Residential Fire Safety: An Interdisciplinary Approach* (pp. 29-43). Cham: Springer International Publishing.

Nilson, F., & Bonander, C. (2020). Household fire protection practices in relation to socio-demographic characteristics: Evidence from a Swedish national survey. *Fire technology*, 56(3), 1077-1098.

Nilson, F., Bonander, C., & Jonsson, A. (2015). Differences in Determinants Amongst Individuals Reporting Residential Fires in Sweden: Results from a Cross-Sectional Study. *Fire Technology*, 51(3), 615-626.

Nilson, F., & de Herve, M. D. G. (2023). Exploring the transfer of risks. *Safety science*, 166, 106240.

Nilson, F., Lundgren, L., & Bonander, C. (2020). Living arrangements and fire-related mortality amongst older people in Europe. *International journal of injury control and safety promotion*, 27(3), 378-384.

Nilson, F., & Mankell, A. (2022). Is the perceived risk of fire-related injury and trust in local authorities affected by rescue services' actual ability?. *Preventive medicine reports*, 30, 102030.

Nilson, F., & Wester, M. (2024) "I've got Ninety-nine Problems..." – A Starting Point for Investigating the Risk Prioritisation Paradox, *Journal of risk research*

Olshansky, S. J., & Ault, A. B. (1986). The fourth stage of the epidemiologic transition: the age of delayed degenerative diseases.

Olsson, L. E. (2007). Kristna frivilliga organisationer och hemlöshet: relik eller nisch i det generella välfärdssystemet?.

Omran, A. R. (1971). The epidemiologic transition. A theory of the epidemiology of population change. *The Milbank Memorial Fund quarterly*, 49(4), 509-538.

Owen, R., Kendrick, D., Mulvaney, C., Coleman, T., & Royal, S. (2011). Non-legislative interventions for the promotion of cycle helmet wearing by children. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (11).

Peck, M., & Pressman, M. A. (2013). The correlation between burn mortality rates from fire and flame and economic status of countries. *Burns*, 39(6), 1054-1059.

Pestoff, V. (1998). *Beyond the market and state: social enterprises and civil democracy in a welfare society*. Ashgate.

Pilisuk, M., Parks, S. H., & Hawkes, G. (1987). Public perception of technological risk. *The Social Science Journal*, 24(4), 403-413.

Pütsep, M., Stenbäck, I., & Lundqvist, M. (2015). LSO under 10 år-En utvärdering av hur intentionerna med LSO infriats. MSB 837.

Ramachandran, G. (2002). *The economics of fire protection*: Routledge.

Roberts, I. (1996). Smoke alarm use: prevalence and household predictors. *Injury Prevention*, 2(4), 263-265.

Roberts, H., Curtis, K., Liabo, K., Rowland, D., DiGuseppi, C., & Roberts, I. (2004). Putting public health evidence into practice: increasing the prevalence of working smoke alarms in disadvantaged inner city housing. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 58(4), 280-285.

Rolison, J. J., Hanoch, Y., Wood, S., & Liu, P. J. (2014). Risk-taking differences across the adult life span: a question of age and domain. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 69(6), 870-880.

Rosén, M., Hanning, M., & Wall, S. (1990). Changing smoking habits in Sweden: towards better health, but not for all. *International journal of epidemiology*, 19(2), 316-322.

Ross, H., & Chaloupka, F. J. (2003). The effect of cigarette prices on youth smoking. *Health economics*, 12(3), 217-230.

Runefors, M. (2020). Measuring the capabilities of the Swedish fire service to save lives in residential fires. *Fire technology*, 56(2), 583-603.

Runefors, M., Johansson, N., & van Hees, P. (2017). The effectiveness of specific fire prevention measures for different population groups. *Fire Safety Journal*, 91, 1044-1050.

Runefors, M., & Nilson, F. (2021). The influence of sociodemographic factors on the theoretical effectiveness of fire prevention interventions on fatal residential fires. *Fire Technology*, 57(5), 2433-2450.

Räddningsverket (2001). Räddningstjänsten i siffror. Karlstad: Räddningsverket.

Salamon, L. M. (1987). Of market failure, voluntary failure, and third-party government: Toward a theory of government-nonprofit relations in the modern welfare state. *Journal of voluntary action research*, 16(1-2), 29-49.

Salamon, L. M. (1990). The nonprofit sector and government: The American experience in theory and practice. *The Third Sector. Comparative Studies of Nonprofit Organization, Berlin and New York, Walter de Gruyter*, 210-240.

Sandin, P., & Wester, M. (2010). Etik, ansvar och fördelningsprinciper i brandskydd [Firefighting ethics: principles for burnign issues]: Brandforsk rapport 203-081.

Scott, J. (2000). Rational choice theory. Understanding contemporary society: theories of the present. *International Encyclopedia of Social Sciences*, 2, 126-138.

Sidman, E. A., Grossman, D. C., & Mueller, B. A. (2011). Comprehensive smoke alarm coverage in lower economic status homes: alarm presence, functionality, and placement. *Journal of community health*, 36, 525-533.

Skov Henriksen, L. (1996). Lokal frivillig organisering i nye omgivelser. Aalborg: ALFUFF

Slovic, P. (1987). Perception of risk. *science*, 236(4799), 280-285.

Statistics, S. (2019). *Finding Statistics*. Retrieved from:

<http://www.scb.se/>

Stegmayr, B., Eliasson, M., & Rodu, B. (2005). The decline of smoking in northern Sweden. *Scandinavian Journal of Public Health*, 33(4), 321-324.

Strandh, V., & Eklund, N. (2019). Frivillighet vid olyckor och kriser: Uppfattningar om centrala spänningsfält. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 121(4).

Sund, B., Svensson, M., & Andersson, H. (2017). Demographic determinants of incident experience and risk perception: Do high-risk groups accurately perceive themselves as high-risk?. *Journal of risk research*, 20(1), 99-117.

Sundström, G., & Pierre, J. (2009). Samhällsstyrning i förändring. In G. Sundström & J. Pierre (Eds.). *Samhällsstyrning i förändring*. Liber.

Tannous, W. K., & Agho, K. (2019). Domestic fire emergency escape plans among the aged in NSW, Australia: the impact of a fire safety home visit program. *BMC public health*, 19, 1-10.

Tannous, W. K., Whybro, M., Lewis, C., Ollerenshaw, M., Watson, G., Broomhall, S., & Agho, K. E. (2016). Using a cluster randomized controlled trial to determine the effects of intervention of battery and hardwired smoke alarms in New South Wales, Australia: home fire safety checks pilot program. *Journal of safety research*, 56, 23-27.

Tingvall, C., & Haworth, N. (2000). *Vision Zero: an ethical approach to safety and mobility*. Paper presented at the 6th ITE international conference road safety & traffic enforcement: beyond.

Trägårdh, L. (2019). *Tillitsbarometern - levande rapport*. Retrieved from

Trägårdh, L., Wallman Lundåsen, S., Wollebæk, D., & Svedberg, L. (2013). Den svala svenska tilliten. *Förutsättningar och utmaningar*. Stockholm: SNS förlag.

Vamstad, J. (2023). En ny idéburen sektor? Varför vill vi ha den och hur kan den förändra den svenska välfärdsstaten?. *Socialmedicinsk tidskrift*, 100(6), 753-762.

Vaughan, E., Anderson, C., Agran, P., & Winn, D. (2004). Cultural differences in young children's vulnerability to injuries: a risk and protection perspective. *Health Psychology*, 23(3), 289

Wachinger, G., Renn, O., Begg, C., & Kuhlicke, C. (2013). The risk perception paradox - implications for governance and communication of natural hazards. *Risk analysis*, 33(6), 1049-1065.

Westman, E. (1979). Dödsfall vid bränder mm i Skandinavien, England och Wales. In: SCB.

Wijkström, F. (2012). *Civilsambället i samhällskontraktet: en antologi om vad som står på spel*. European Civil Society Press.

Wilkinson, A. V., Vasudevan, V., Honn, S. E., Spitz, M. R., & Chamberlain, R. M. (2009). Sociodemographic characteristics, health beliefs, and the accuracy of cancer knowledge. *Journal of Cancer Education*, 24(1), 58-64.

Xiong, L., Bruck, D., & Ball, M. (2015). Comparative investigation of 'survival'and fatality factors in accidental residential fires. *Fire Safety Journal*, 73, 37-47.

Yang, J., Peek-Asa, C., Allareddy, V., Zwerling, C., & Lundell, J. (2006). Perceived risk of home fire and escape plans in rural households. *American journal of preventive medicine*, 30(1), 7-12.

Åkerlund, E., Huss, F. R., & Sjöberg, F. (2007). Burns in Sweden: an analysis of 24538 cases during the period 1987–2004. *Burns*, 33(1), 31-36.

MARIE CEDERSCHIÖLD HÖGSKOLA ARBETSRAPPORTSERIE | NR 116

Det brandskadeförebyggande arbetet är strukturerat som ett samarbete mellan olika samhällsaktörer, enskilda individer och lokal- och civilsamhällen. En förutsättning för ett framgångsrikt samarbete är att de olika aktörerna genomför sina beskärda delar – och att det finns ett förtroende för att de andra aktörerna kommer genomföra sina.

Studien visar att det sker en medveten eller omedveten, växeldragning mellan individers personliga brandskydd och samhällets brandskydd, där individers brandskydd påverkas av det samhälleliga skyddet. Det finns potential att utnyttja civilsamhället för att kompensera för individers bristande brandskydd, liksom samhällets bristande förmåga. Idag är inte den typen av samverkan särskilt välutvecklad – man verkar från räddningstjänstens sida se civilsamhällesaktörer som resurser vid större händelser (som skogsbrand), men inte vid prevention av bostadsbränder.

Rebecka Andersen är forskare vid centrum för civilsamhällesforskning vid Marie Cederschiöld högskola.

Finn Nilson är professor vid Umeå universitet

Stödorganisationer

under 2023 då detta projekt beviljades

Akademiska hus • Bengt Dahlgren Brand & Risk • Brand och Bygg Sverige AB
Brandkåren Attunda • Brandskyddsföreningen • Brandskyddsföreningen Gävleborg
Brandskyddsföreningen Skaraborg • Brandskyddsföreningen Södermanland
Brandskyddsföreningen Värmland • Brandskyddsföreningen Väst
Brandskyddsföreningen Västernorrland • Brandskyddslaget • Brandutredarna
Dina Gruppen • Eld & Vatten • Folksam • Försäkrings AB Göta Lejon • GellCon
Höglandets räddningstjänstförbund • If Försäkring • Kristianstads Räddningstjänst
Kommunassurans Syd Försäkrings AB • Kyrkans Försäkring • Lantmännen • MSB, myndig-
heten för samhällsskydd och beredskap • NBSG, Nationella Brandsäkerhetsgruppen Ne-
rikes Brandkår • Q-Fog i Nora AB • Region Stockholm, Trafikförvalningen • RISE, Research
Institutes of Sweden Riksantikvarieämbetet • Räddningstjänsten Boden • Räddningstjän-
sten Karlstadsregionen Räddningstjänsten Kalix • Räddningstjänsten Luleå Räddnings-
tjänsten Storgöteborg • Räddningstjänsten Syd • Räddningstjänsten Östra Götaland
Räddningstjänsten Mitt Bohuslän • Skinnskattebergs Räddningstjänst Statens fastighets-
verk • Stockholms Stads Brandförsäkringskontor • Storstockholms Brandförsvår
Södertörns brandförsvår förbund • Södra Älvsborgs Räddningstjänstförbund

Insamlingsstiftelsen Brandforsk verkar för ett brandsäkert
samhälle byggt på kunskap. Det gör vi genom att initiera och
finansiera kunskapsutveckling inom området brandsäkerhet,
och vi arbetar för att sprida den kunskapen så att den ska göra nytta.

Vi finansierar detta med insamlade medel från våra
stödorganisationer som på så sätt bidrar till vår vision om
“Ett brandsäkert och hållbart samhälle byggt på kunskap”

Brandforsk

info@brandforsk.se, www.brandforsk.se

Projektgrupp

Finansierad av

Brandforsks verksamhet möjliggörs av stöd från olika organisationer i samhället. Läs mer om våra stödorganisationer på www.brandforsk.se

